

Milan Mihaljević

JEZIK KANONA MISE U KOŽIČIĆEVU MISALU HRUACKOM

dr. sc. Milan Mihaljević, Staroslavenski institut, Zagreb, izvorni znanstveni članak

UDK 265.3
264-12(497.5)
003.349.12:264-12
811.163.1:264-12

U članku se kanon mise Kožičićeva Misala hruackoga iz 1531. uspoređuje s istim tekstom u svim ostalim hrvatskoglagoljskim misalima. I u tom su dijelu misala, koji je inače najmanje podložan promjeni, leksičke i tekstološke razlike između Kožičićeva i ostalih misala veće nego između bilo koja druga dva misala, što potvrđuje da je i taj dio Kožičić temeljito preradio, tako da se gotovo može govoriti o novom prijevodu, a ne samo o redakciji. Kanon Misala hruackoga jasno potvrđuje da je Kožičić pomlađivao i pohrvaćivao tekst. Brojna su i mjesta na kojima je ispravljao stariji prijevod prema latinskom izvorniku. Međutim, odstupanje od latinskoga predloška i čuvanje mnogih starijih crkvenoslavenskih elemenata u tekstu svjedoče da to nije radio mehanički te da mu osnovni cilj nije bio samo što više pohrvatiti tekst i približiti njegov jezik govornomu jeziku niti ga samo što više uskladiti s latinskim, nego da je radio promišljeno, s jasnom koncepcijom književnoga (hrvatskoga crkvenoslavenskoga) jezika.

Ključne riječi: *crkvenoslavenski jezik; hrvatskoglagoljski misali; kanon mise; Šimun Kožičić Benja; Misal hruacki*

1. Uvod

Notorna je činjenica da je Kožičić bio nezadovoljan stanjem glagoljaške crkvene knjige, „pa je na vlastitu pobudu prionuo uz njeno ‘popravljanje’.” (Benvin, 1988: 158). To je njegovo ‘popravljanje’ dosad djelomice različito interpretirano. Neki su to razumjeli ponajprije kao nastojanje da se jezik glagoljskih liturgijskih knjiga što više pohrvati, tj. „približi ‘narodnomu’ (čakavskomu) izričaju.”¹ Drugi upozoravaju da se o

¹ Kao argument za to uzima se, na kraju krajeva, i pridjev *hruacki* u naslovu njegova misala.

pohrvaćivanju kod Kožičića može govoriti samo uvjetno jer on u svojim tekstovima dosljedno zadržava mnoge crkvenoslavenske oblike (Tomašić, 2001). Ono 'prestarivše', 'lažno' i 'tuđe' ne označava kod Kožičića automatski crkvenoslavensko, a ono 'novo' hrvatsko, nego je ponajprije riječ o nepoštivanju latinskoga predloška. 'Prestarivše' je stoga ono naslijedeno što odudara od latinskoga predloška. Prema tome je glavni cilj Kožičićeva popravljnja bio što više uskladiti tekst s latinskim predloškom. Treći je (kompromisan) pogled ponudio Žagar (1993: 469). Prema njemu Kožičićevo 'popravljanje' tekstova nije samo intervencija stilističke prirode, nego svjestan napor „k sređivanju i normiranju jezika hrvatskoglagoljske knjige uopće.” Drugim riječima, Kožičić je imao razrađenu i promišljenu koncepciju književnoga jezika prema kojoj je postupao. Nije prihvatio podjelu jezika na onaj u liturgijskim i onaj u neliturgijskim tekstovima, nego je cjelokupnoj hrvatskoj književnosti (izuzimajući pravne spomenike koje očito nije smatrao književnima) namijenio jedinstveni književni jezik, a to je prema njegovim zamislima reformirana hrvatska redakcija crkvenoslavenskoga jezika.²

Incipit *Misala hruackoga* svjedoči da je i u njemu Kožičić znatno popravljao i ispravljao mnoge tekstove. Kako kaže: „v nemže neičtena mēsta popravlena sut̃ : mnoga ošče-znova stlmačena i pridana sut̃”. Obradujući posljednicu sv. Tome Akvinskoga *Hvali Sione* u hrvatskoglagoljskim misalima utvrdio sam da su razlike između teksta u Kožičićevu i svim drugim misalima veće nego razlike između bilo koja druga dva misala. Kod svih je ostalih misala riječ o inačicama istoga prijevoda. Nasuprot tomu, iako je vidljivo da je poznavao stariji prijevod posljednice, Kožičićevi su redaktorski zahvati takvi da se može govoriti o novom prijevodu.³ Pitanje je u kojoj mjeri to vrijedi i za ostale dijelove misala. Osobito je to zanimljivo provjeriti na kanonu mise jer su, zbog važnosti toga teksta u bogoslužju, razlike u njemu „znatno manje negoli u drugim dijelovima misala” (Tandarić, 1979: 6). Već je Josip Vajs (1939) utvrdio da se tekstovi kanona u vatikanskom misalu *Illirico 4*, *Misalu kneza Novaka* i *Ročkom misalu* uglavnom međusobno slažu. Za ovu sam priliku usporedio tekst kanona u 22 hrvatskoglagoljska spomenika (rukopisna i tiskana) iz crkvenoslavenskoga razdoblja (dakle u svima u kojima je potvrđen). I tu se pokazalo da su razlike između Kožičićeva i ostalih misala veće nego one među bilo koja druga dva misala. U svim ostalim misalima riječ je o sitnijim redakcijskim zahvatima u istome prijevodu teksta,⁴ dok je kod Kožičića vidljivo da je, iako je, naravno, dobro znao i stariji prijevod, i tekst kanona zapravo iznova prevodio s latinskoga. Ističem da sam se u raščlabmi ograničio samo na službeni liturgijski tekst i da nisam u obzir uzimao rubrike. U rubrikama su razlike među svim rukopisima znatno veće, kako jezično, tako i u njihovu rasporedu unutar teksta. Te činjenice mogu biti vrlo zanimljive za liturgičku analizu i podrijetlo tekstova te grupiranje misala u redakcijske skupine, ali nisu relevantne za opis jezika liturgijskoga teksta, a osim toga bi njihovim uključivanjem kritički aparat bio znatno nepregledniji.

² Usp. Žagar, 1993: 470.

³ Usp. Kovačević, Mihaljević, Sudec, 2010: 362.

⁴ Čak ni u Pariškom zborniku, čiji je misni red „po svojoj strukturi i po tekstološkim osobinama tako osamljen među hrvatskoglagoljskim sličnim tekstovima” (Tandarić, 1979: 13), u kanonu „nema većih razlika prema drugim glagoljskim misalima” (Tandarić, 1979: 11).

2. Razlike među drugim misalima

Izuzme li se uobičajena grafijska, fonološka i morfološka šarolikost među hrvatskoglagoljskim kodeksima,⁵ leksičke su i tekstološke razlike među ostalim spomenicima male. Najčešće je riječ o ispuštanju ili dodavanju veznika *i*, znatno rjeđe čestica *že* ili *bo* te o ispuštanju koje druge riječi u pojedinom kodeksu. *Hrvojev misal* redovito odnosnu zamjenicu *iže* zamjenjuje sa *ki*, a u tome mu se često pridružuju Metr, Vb₁ i Segn. Nekoliko je značajnijih razlika koje treba istaknuti. U molitvi *Te igitur* Vat₄ i Lab₂ prevode *per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum* kao *i(su)somь h(rьsto) mь s(i)nom' tvoim'*, dok ostali misali imaju latinskomu vjerniji tekst *is(u)h(rьst)omь/i(su) somь h(rьsto)mь s(i)nom' tvoim' g(ospode)mь n(a)šimь*. Vb₁ umeće *g(ospode)mь n(a)šimь* ispred *s(i)nom' tvoim'*.⁶ Jedino Vat₄ ima *daēniē* (za lat. *dona*), Oxf₂ *danie*, a svi ostali oblik *daniē*. U istoj molitvi iza riječi *ūže*⁷ deset misala dodaje *voleū tvoeū*, čega nema u latinskom tekstu.⁸ Misali južne skupine Nov, Berl, BrOxf i Hrv izostavljaju među onima za koje se prinosi misa spomen zemaljskoga vladara *i sь vl(a)diku n(a)šim' · im(e) r(ekь)* kojega nema ni u latinskome, a Metr ga ima u drukčijem obliku *i s' gospodu n(a)šu · im(e) r(ekь)*.⁹ U spomenu živih, nakon *pomeni g(ospod)i rabi i rabine tvoe*, tri misala dodaju spomen pisca i to Vb₁: *i m'nē nedos'toinomu rabu t'voemu m(i)l(o)s'tivь budi*, Metr: *i domina matiē ki to pisa te* Par: *i stipana pisca*.¹⁰ U trećoj molitvi *Communicantes*, umjesto *vsьgda/vsagda* (lat. *semper*), Nov, Berl, Roč, Oxf₂, BrOxf, Vb₂, N, Hrv, Par, Pt, Modr imaju *vinu*, Vb₁ *prisno*, dok je u Brib ta riječ ispuštena. Latinski tekst *Dei et Domini nostri*, četrnaest misala prevodi vjerno kao *b(og)a i g(ospod)a*, Vb₁ i Metr kao *g(ospod)a b(og)a*, a Vat₄, Hrv i Lab₂ samo kao *g(ospod)a*. Latinsko *meritis* šest misala prevodi riječju *dostoēniem'*,¹¹ a ostali *utežaniemь*. U istoj molitvi stariji prijevod latinskoga *muniamur auxilio glasi shranim se pomoćiū*, a u mlađem prijevodu *zaodējem' se*¹² / *zaodēem' se*¹³ / *zaodēem se*¹⁴ / *zaodēždem se*¹⁵ / *zaodeem se*¹⁶ / *zaodiem se*¹⁷ *pomoćiū*. U molitvama *Te igitur* i *Quam*

5 Primjerice: (ne)bilježenje *apostrofa* ili *štapića*; bilježenje *jata* ili njegovih refleksa; smjenjivanje *štapića*, *a* (*i e*) i praznine u primjerima kao što su *sь ~ sa: katoličьskie ~ katoličaskie ~ katoličskie, čьstiteli ~ častiteli ~ čestiteli, vsьgda ~ vsagda* itd.; smjenjivanje *o ~ u* (*katuličьski*); smjenjivanje *k ~ h* u riječima: *okrьstь ~ ohrьstь, krьstьbēni ~ hrьstьbēni*; smjenjivanje dugih i kratkih pridjevskih oblika: *svetuū ~ svetu, katoličaskuū ~ katoličasku*, stezanje u instrumentalu jednine: *vseū ~ vsu*; smjenjivanje u akuzativu množine zamjeničnih oblika *vi ~ vasь i ni ~ nasь*; spojavljanje starijih (crkvenoslavenskih) i mlađih (hrvatskih) pridjevskih nastavaka: *bož(b)stvenago ~ bož(b)stvenoga, vsemogučumu ~ vsemogučemu* itd.

⁶ U Kop i NY nedostaje početak kanona, pa tako i ovo mjesto.

⁷ Hrv i tu ima *ku*.

⁸ U N taj je tekst dodan na margini, a u ostalih devet misala dio je izvornoga teksta.

⁹ Što se vjerojatno odnosi na krčke knezove (Frankopane).

¹⁰ Toga, naravno, nema u latinskome tekstu.

¹¹ To su Vat₄, Lab₁, Lab₂, Metr, Vb₁ i Par.

¹² Nov.

¹³ Berl, Vat₄, BrOxf, Hrv.

¹⁴ Pt, Modr.

¹⁵ Roč, Lab₁, Brib, Vb₂.

¹⁶ N.

¹⁷ Segn.

oblationem latinski glagol *digneris* preveden je u starijemu prijevodu kao *račiši*, a u mlađemu kao *spodobiši*.¹⁸ Osim toga, u prvom slučaju starija inačica prijevoda ima *stroiti račiši*, a mlađa *ustroiti spodobiši*.¹⁹ U molitvi *Quam oblationem* prema *da nam' budet'*, kako imaju drugi misali, u Vb₁ i Metr stoji *da budetъ n(a)mb*.²⁰ U završetku te molitve ista dva misala tekst *g(ospod)a n(a)šego i(su)sa h(rbst)a / is(u)h(rbst)a* proširuju u *g(ospod)a b(og)a n(a)šego isusa kr's'ta* Vb₁, odnosno *g(ospod)a b(og)a n(a)šego is(u)sa h(rbst)a* Metr. U drugom dijelu posvete (*Simili modo*) latinski prilog *item* Vat₄, Lab₂ i Par preveli su kao *i paki že*, Metr i Vb₁ izostavljaju na tom mjestu česticu *že*, a ostali misali imaju novije: *takožde* (Berl, Roč, Lab₁, Brib, NY, N, Oxf₂, Vb₂), *takožde i* (BrOxf), *takoje* (Nov), *takoe* (Vat₈, Hrv, Pt, Modr, Segn). U molitvi *Unde et memores* Vat₄, Nov, Lab₁, Lab₂, Oxf₂, BrOxf, Par i tiskani misali Pt, Segn i Modr za lat. *et Calicem salutis perpetua* imaju *i čašu vječnago sp(a)seniê*, dok ostali misali usklađuju red riječi prema latinskome, te imaju *i čašu sp(a)seniê vječnago*.²¹ U idućoj molitvi *Supra quae* latinski tekst *summus sacerdos tuus Melchisedech* Vat₄ prevodi kao *visoki erêi tvoi* izostavljajući ime *Melchisedek*. S njime se slaže i Lab₂, a Par dodaje i ime rastavljeno kao *melhi sedekъ*. Ostali misali prevode to mjesto kao *veliki erêi tvoi melhisêdêkъ/mêlhi sêdêkъ/melhisêdêkъ/melhi sêdêkъ/melhi sedekъ/melhi sêdêkъ/melchisedêkъ*. U završetku molitve *Supplices te rogamus* latinska je imenica *gratia* u nekim je misalima prevedena kao *bl(a)godêtiû* (Vat₄, Nov, Kop, Hrv, Lab₁, Lab₂, Pt, Modr, Segn, BrOxf, Par),²² a u ostalima mlađim oblikom *m(i)l(o)stiû*.²³ U spomenu mrtvih riječ *oče* (za lat. *etiam*) zamijenjena je u nekim misalima sa: *takožde* (Roč, Brib, Oxf₂), *takoje* (NY) ili *takoe* (Berl, N, Vat₈), a u Segn je premještena iza vokativa *gospodi* koji u drugim misalima dolazi neposredno iza nje. U istoj molitvi ispred *rabi i rabine tvoe* (lat. *famulorum, famularumque tuarum*) neki misali dodaju imenicu *duše*, pa se tako dobiva: *duše rabi i rabine tvoe* (Nov, Kop, Pt, Modr) ili ispravnije *duše rabъ i rabiny tvoiъ* (Oxf₂,²⁴ Segn), a Vb₂ ne dodaje *duše*, nego prilog *takožde*. U sljedećoj molitvi *Nobis quoque* latinski tekst *famulis tuis* Vat₄, Kop, N, Lab₂, Metr, Vb₁ i Par proširuju kao *rabomъ i rabinamъ tvoimъ*, a ostali imaju, latinskomu vjernije, samo *rabomъ tvoimъ*. U istoj molitvi, pri nabranju apostola i mučenika, samo Vat₄ i Lab₂ ispuštaju *agnieû* (lat. *Agnete*), a Par, Hrv, Metr i Vb₁ dodaju popisu i *fumieû*.²⁵

¹⁸ Vidi dolje.

¹⁹ Za lat. *regere digneris*.

²⁰ Za lat. *ut nobis ... fiat*.

²¹ Jedino Metr, umjesto *čašu*, ima *čbšu*, a u Kop taj dio kanona nedostaje.

²² Hrv i BrOxf dodaju iza toga oblik posvojne zamjenice drugoga lica *tvoeû*, a Par trećega lica *ego*, čega nema u latinskome.

²³ Metr i Vb₁ dodaju iza toga zamjenicu *tvoeû*, a Oxf₂ pridjev *nebeskoû*.

²⁴ Oxf₂ ima ispred *duše* i veznik *i*.

²⁵ Hrv dodaje to ime iza *agatoû*, a ostali iza *cecelieû*. Ni u latinskim misalima nije u tom odlomku broj svetica ujednačen. „Eufemiju u kanonu spominju dosta često talijanski misali, uz Eugeniju.” (Tandarić, 1979: 12).

3. Kožičićev misal

3.1. Fonologija i morfologija

Kanon *Misala hruackoga* nedvosmisleno potvrđuje da je Kožičić u određenoj mjeri pomlađivao i pohrvaćivao crkvenoslavenski jezik. Na grafijskoj i fonološkoj razini svjedoče o tome: potpuno uklanjanje *apostrofa*, svođenje *štapića* na oznaku kraja riječi (iza koje ne slijedi enklitika) i glasa [j] ispred samoglasnika (*tembe, združenje*), jaka čakavska vokalnost (*katuličaskuū, katuličaskie, vaze, vazamb, veličastvu, božastvenago veličastva, množastva*), zamjena *jata* refleksima *e* ili *i* (*crikavb, sa vsimi pravoveruūčimi, veri, vera, obeti, devê, va vsehb, blagodetanb, v mire, večnago, va ... stade, pripisano, resnotivno, v ... ruce, prelomi, telo, prêsvetluū, zaveta, grehov, prêsvetlomu, večnago, imeti, va sne, v krste, sveta, niku, Stipanomb, procinitelb, Temb : i s timb, veki vekb*) te zamjena izvornoga *e* *jatom* (*Tebê acc., stoečêe, pamêtuūče, na nebêsa, prnêse, nêbeskimb*), odsutnost starocrkvenoslavenskoga refleksa *žd* praslavenske skupine **dj* i njegova zamjena čakavskim *j* (*tembe, osueniê, utvreno, prêe, takae*), redukcija samoglasnika *i* u oblicima glagola *prinesti/prinositi* (*prnosimo, prnosetb, prnošenje, prnêse, prnesti*), pojava glasa *f* i u domaćim riječima (*ufanie, ufaūčimb*) i zamjena crkvenoslavenskoga prijedloga *ot* hrvatskim *od* (*odb večnago, odb nižnihb, od tvoihb, odb sego, odb množastva*).²⁶ Na morfološkoj razini može se istaknuti: dosljednu uporabu nastavka *-mo* u 1. licu množine glagola (*m(o)l(i)mo, prosimo, prnosimo, utvrdimo se, prim(i)mo, naplnimo se*), dativ lične zamjenice drugoga lica na *-i* (*tebi*), uporaba zamjenice *iže* s predmetkom *n-* kada nije iza prijedloga (*dušb nihb*), mlađi nastavci dativa jednine pridjeva i participa *-omu/-emu* umjesto starijega *-umu* (*živomu, istinomu, prêsvetlomu, vsemogučemu*), uporaba množinskoga oblika posvojne zamjenice uz imenicu u dvojini (*ruce svoje, rucê svoje*) itd. Međutim, isto je tako očito da je dosljedno čuvao i rabio i crkvenoslavenske oblike, kao što su: nestegnuti oblici pridjeva, participa i posvojnih zamjenica (*svetie, neskvrnje, svetuū, katuličaskuū, katuličaskie, apustolskie, stoečêe, slavnje, tvoee, častnje, prêsvetluū, moee, mnogie, blaženoe, slavnoe, svetosvetoe*); nastavci genitiva jednine muškoga i srednjega roda pridjeva i zamjenica *-ago, -ego* (*svoego, n(a)šego, tvoego, večnago, vzlúblenago, sego, novago, starago, pravadnago, svetago, božastvenago*); nastavak *-ši* u 2. licu jednine prezenta (*imêeši, bl(agoslo)viši, primeši, narediši, poveliši, tvoriši, svetiši, živiši, daeši*); dočetano *-tb* u 3. licu jednine i množine prezenta (*prnosetb, v zdaūtb, budetb, izliet se, spetb*) itd. Ipak, na fonološkoj i morfološkoj razini *Misal hruacki* ne razlikuje se bitno od ostalih hrvatskoglagojskih liturgijskih kodeksa. Sve navedene promjene i pojave posvjedočene se i u drugim kodeksima.

²⁶ Samo je jedan primjer u kojemu *ot* kao prijedlog nije zamijenjeno sa *od* (*ot sego*). U ulozu prefiksa *ot* nije nijednom zamijenjeno sa *od*, kako pokazuju primjeri: *oteti, otpučenje, otkudu, otroka i otpušćeniê*. Primjeri *odb sego* i *od tvoihb* u kojima se *od* pojavljuje ispred bezvučnoga šumnika pokazuju da je u Kožičićevu govoru već temeljnim oblikom morfema postalo {*od*}, a da je [ot] samo njegova položajna inačica (morf). O promjeni *ot* u *od* u slavenskim jezicima vidi Andersen, 1969.

3.2. Leksik, sintaksa i tekst

3.2.1. Pomlađivanje (pohrvaćivanje) teksta

Najviše se Kožičićev tekst od onoga u drugim misalima razlikuje na leksičkoj, sintaktičkoj i tekstovnoj razini. I tu Kožičić zamjenjuje starije (crkvenoslavenske) oblike mladima (hrvatskima) kako bi tekst učinio razumljivijim čitatelju. Tako primjerice na početku molitava *Te igitur* i *Hanc igitur* veznik *igitur* prevodi sa *zato*, dok ostali misali imaju na tom mjestu crkvenoslavenezam *ubo*, a jedino Hrv *ûre*. Imensku skupinu u ablativu *toto orbe terarum* prevodi prijedložnom skupinom s lokativom *po vsem̃b okruglu zemalb*, a svi ostali misali imenskom skupinom u instrumentalu *vseû vselenuû zemal'*.²⁷ Osim toga, jedino on imenicu *orbis* u toj konstrukciji prevodi kao *okruglb*, dok svi ostali misali imaju crkvenoslavenezam *vselenaê*. Prilog *una* prevodi kao *vkup*, a svi ostali misali kao *edinako*. Poimeničeni pridjev *orthodoxis*²⁸ prevodi participom *pravoveruûćimi*, a ostali misali imenicom *redovniki*.²⁹ Latinski veznik *atque* na kraju molitve *Te igitur* Kožičić prevodi kao *i s*, a ostali misali kao *toli*.³⁰ U spomenu živih sintagmu *et omnium circumstantium* prevodi kao *i vse okolu stoeêee*, a ostali misali kao *i vse okr'st'/oh(rbst)b prêstoeêee* ili *i vse oh(rbst)b stoeêee*. Jedino Metr i Segn, umjesto crkvenoslavenezama *okr'st'/oh(rbst)b*, imaju hrvatski prilog *okolo*: *i vse okolo prêstoeêee* Metr, *i vse ok(o)lo stoeêee* Segn. U istoj molitvi sintagmu *et nota devotio* prevodi kao *i znano bogolûbstvo* gdje svi drugi misali imaju crkvenoslavensko *i vêstno obêtovanie*. U sintagmi *siû žrtvu hvali* (za lat. *hoc sacrificium laudis*), umjesto crkvenoslavenskoga *hvaleniê*,³¹ kako imaju drugi misali, rabi hrvatski oblik *hvali*. Sintagmu *pro redemptione animarum suarum* prevodi kao *za iskuplenie dušb nihb* dok ostali misali imaju *i za izbavljenje d(u)šb svoihb*.³² U molitvi *Communicantes* ima *kih dostoênstvom̃b* gdje drugi misali imaju *ihže*³³ *dostoêniem'* ili *ihže utežaniem̃b* (za lat. *quorum meritis*).³⁴ Malo dalje u istoj molitvi latinske oblike *protectionis* i *muniamur* prevodi kao *zaščîeniê* i *utvrdimo se* gdje ostali tekstovi imaju *zastupleniê*³⁵ i *shranim se / zaodêždem se*.³⁶ Početnu sintagmu četvrte molitve *Hanc igitur oblationem servitutis nostrae* preveo je kao *Sie zato prnošenje rabotaniê n(a)š(e)go*, a u ostalim je misalima *Se ubo prinošenje službi naše*.³⁷ U istoj molitvi lat. *disponas* preveo je kao *narediši*, *nos eripi* kao *nasb oteti*, a *numerari* kao *sačtati*, gdje drugi misali imaju

²⁷ Vb₁ pritom ispušta zamjenicu *vseû*, Metr, Par i BrOxf imaju stegnuti (čakavski) oblik *vsu*, a N genitiv *v'see*.

²⁸ U sintagmi *et omnibus orthodoxis*.

²⁹ Vat₃ i Vb₁ imaju instrumentalni oblik *redovnici*, sa sibilizacijom *k > c*.

³⁰ U N, Brib i Vb₂ taj je veznik izostavljen.

³¹ Jedino Par ima tu pridjev umjesto imenice: *žrtvu siû hv(a)lenuû*.

³² Nov, BrOxf, Pt i Modr ispuštaju veznik *i*, a N umjesto *d(u)šb* ima *d(u)hb*.

³³ Jedino Hrv ima *kihb*, a u BrOxf je ta zamjenica izostavljena.

³⁴ Vidi gore.

³⁵ Jedino Par ima *dostoêniê*.

³⁶ Vidi gore.

³⁷ Roč, Vat₃, Brib, Vb₂, N i Segn imaju tu također *Sie*. Hrv, kako je već spomenuto, umjesto *ubo* ima *ûre*, a Berl ima *služ'be* umjesto *službi*.

ustroiši, izbaviši ni³⁸ i pričisti. U molitvi *Quam oblationem* oblik *bl(a)gootvêtno* (za lat. *rationabilem*), kako je u drugim misalima, zamjenjuje s *resnotivno*. Početak prvoga dijela posvete *Iže*³⁹ *prêždnim*⁴⁰ *d(b)nem*⁴¹ *neže*⁴² *postrada* (lat. *Qui pridie quam pateretur*) zamjenjuje s *Iže danь prêe neže trpilь e(stь)*. Glagol *priêti* zamjenjuje s *vazeti*: jednom treće lice jednine aorista *priêtu* u prvom dijelu zamjenjuje aoristnim oblikom *vaze* (za lat. *accepit*), a drugi put na početku drugoga dijela participom *vazamь* (za lat. *accipiens*). U oba dijela posvete zamjenjuje particip prezenta crkvenoslavenskoga glagola *glagolati* (*glagole*), koji se pojavljuje u drugim misalima⁴³ (za lat. *dicens*), istim oblikom glagola *reći* (*reki*). Početnu konstrukciju drugoga dijela posvete *Podobnimь obrazomь po tom' êko*⁴⁴ *vêčêra* (lat. *Simili modo postquam coenatum est*) zamjenjuje s *Podobnimь činomь pokle večêra*. Crkvenoslavenska priložna skupina *paki že* zamijenjena je prilogom *takae*. I u većini drugih misala pojavljuju se umjesto nje oblici *takožde/takoje/takoe*.⁴⁵ I zamjena imenice *ostavlenie* (za lat. *remissionem*) s *otpućenie* zajednička je Kož s većinom drugih misala. Nasuprot tomu, samo Kož za lat. *quotiescumque* ima mlade *kolikogodi kratь*, a svi ostali misali *eliko krat'*. U molitvi *Unde et memores* prilog *unde* prevodi kao *otkudu*, a drugi misali kao *otnudêže / otnûdêže / otnudeže*.⁴⁶ Prijedložnu skupinu *ot prêispodnih'* (lat. *ab inferis*) zamijenio je s *odь nižnihь*, a skupinu *ot tvoiьh daniьh i darovaniьh*⁴⁷ (lat. *de tuis donis ac datis*) s *od tvoiьh dari i danii*. U istoj molitvi je i sintagma *žizni věčnie* (lat. *vitae aeternae*) zamijenjena sa *života večnago*.⁴⁸ U molitvi *Supplices te rogamus* crkvenoslavensku sintagmu *vsьcêmь bl(agoslavle)niem*⁴⁹ (lat. *omni benedictione*) zamjenjuje s *vsakimь blagoslovomь*, a zamjenu crkvenoslavenske riječi *blagodêtiù* s *milostiù* proveli su, osim Kož, i Berl, Roč, N, Vat₈, Brib, Oxf₂, Metr, NY, Vb₁ te Vb₂.⁵⁰ U molitvi *Nobis quoque* zamjenjuje *ubo* (lat. *quoque*) s *ošče*,⁵¹ *čedrot'* (lat. *miserationum*) s *m(i)l(o)stinь*,⁵² te *eteru* (lat. *aliquam*) s *niku*.

³⁸ Roč ima imperativni oblik *izbavi*, Vb₁ i Metr ispuštaju *ni*, a Hrv ga zamjenjuje s *n(a)сь*.

³⁹ Hrv ima *Ki*.

⁴⁰ Berl, Roč, Lab₁, Brib, Vb₂, NY, N i Vat₈ imaju *prêžde*, a Hrv *prije*.

⁴¹ Hrv ima *d(b)ne*.

⁴² Hrv ima *nere*, Segn dodaje ispred ove riječi *prêe*, Vb₁ iza nje *eg'da*, a Metr *k'da*.

⁴³ Samo Hrv ima na oba mjesta mladi, također hrvatski oblik *govore*, a Segn samo u 6. molitvi.

⁴⁴ BrOxf zamjenjuje ovu riječ s *eg'da*, a Hrv s *k(a)ko*.

⁴⁵ Vidi gore.

⁴⁶ Samo Hrv ima također mladi oblik *otkudê*.

⁴⁷ Vat₄, Kop, Par i Modr imaju *danêh' i darovanêh'* prema zamjeničnoj sklonidbi.

⁴⁸ Tu zamjenu izvršili su, osim Kož, i Metr te Vb₁.

⁴⁹ I u Hrv je u toj sintagmi *vsacêmь* zamijenjeno s *vsakimь* dok Metr i Vb₁ ispuštaju taj zamjenični pridjev.

⁵⁰ Vidi gore.

⁵¹ I tu Hrv ima *ûre* umjesto *ubo*.

⁵² Dvanaest je misala zamijenilo *čedrot'* s *milosti*: Nov, Berl, Lab₁, Brib, Vb₂, Roč, BrOxf, NY, Hrv, Pt, Modr, Segn.

3.2.2. Prilagodba prijevoda latinskomu predlošku

Brojna su i mjesta na kojima Kožičić ispravlja i utočnjuje stariji prijevod prilagođujući ga latinskomu izvorniku. Tako primjerice latinski superlativ *clementissime* prevodi elativom *prēm(i)lostivi*, kako osim njega ima još samo Hrv, dok svi ostali misali imaju na tom mjestu pozitiv *m(i)l(o)stivi*. Latinsko *supplices* u molitvama *Te igitur* i *Supplices te rogamus* prevodi ispravno nominativom množine pridjeva *priležni*, a svi ostali misali prilogom *priležno*. Isto tako konstrukciju *uti accepta habeas* prevodi točnije *da priêtna imêeši*, dok svi ostali i tu umjesto pridjeva imaju prilog *da ti priêtno imêeši*.⁵³ Latinski imperativ *digneris* četiri puta prevodi imperativom *raçi*, a na sva četiri mjesta ostali misali imaju 2. lice jednine prezenta *raçiši* ili *spodobiši*: u molitvi *Te igitur* preveo je *et regere digneris* kao *i ispraviti raçi*, a ostali misali kao *i stroiti raçiši*, *i ustroiti raçiši* (Metr, Par) ili *i ustroiti spodobiši* (Nov, Berl, Hrv, Roč, Lab₁, Vat₈, Brib, N, Vb₂, BrOxf, Pt, Segn, Modr); u molitvi *Quam oblationem* konstrukciju *facere digneris* prevodi kao *stvoriti raçi*, a ostali misali imaju ili starije *stvoriti raçiši* ili mlađe *stvoriti spodobiši* (Nov, Hrv, Pt, Segn, Modr), a jedino Lab₁ samo *stvorishi*; u molitvi *Supra quae* konstrukciju *respicere digneris* kao *pozriti raçi*, a ostali misali kao *vzvrêti raçiši*; u molitvi *Nobis quoque* konstrukciju *donare digneris* kao *darovati raçi*, a ostali misali kao *dati raçiši*.⁵⁴ U prvoj molitvi *Te igitur* i Kožičić, zajedno s Nov, Berl, Hrv i BrOxf, ispušta spominjanje zemaljskoga vladara.⁵⁵ U spomenu živih, zajedno s Hrv, Roč, Vat₈ i Brib, Kožičić ispušta dodatak *i vse vêrnie kr'st'êni* kojega nema u latinskom tekstu.⁵⁶ U molitvi *Communicantes* pridjev *gloriosae* prevodi kao *slavnie*, dok ostali misali imaju *b(la)ž(e)nie* i *prêsl(a)vnie*. U istoj molitvi latinski konjunktiv *concedas* prevodi imperativom *podai*, a svi ostali misali prezentom *podasi*.⁵⁷ U prijevodu sintagme *nos eripi* u molitvi *Hanc igitur* zadržao je latinski red riječi *nasъ oteti*, a u drugim je misalima red riječi promijenjen *izbaviši ni / nasъ*. Isti red riječi kao u latinskom ima i sintagma *da namъ têlo i krvъ budetъ* (lat. *ut nobis Corpus, et Sanguis fiat*) iz molitve *Quam oblationem* dok stariji prijevod glasi *da nam' budet' têlo i kr'vъ*.⁵⁸ Sintagmu *et elevatis oculis in caelum* preveo je kao *i vzdvigъ oçi na nebo*, a u drugim je misalima iza imenice *oçi* dodana posvojna zamjenica *svoi* i uporabljen drugi glagol: *i vzbved oçi svoi na n(e)bo*. U molitvi *Unde et memores* pridjev *immaculatam* preveo je kao *neskvrnu*, a drugi misali kao *neporočnu*.⁵⁹ U sintagmi *locum refrigerii, lucis et pacis* iz spomena mrtvih prevodi doslovno kao *mêsto hlada sveta i mira*, dok su u starijem prijevodu genitivi zamijenjeni pridjevima: *mêsto hladno svêtlo i mirno*.⁶⁰ I u molitvi *Nobis*

⁵³ Jedino Hrv u toj konstrukciji ispušta zamjenicu *ti*.

⁵⁴ Jedino je u Segn taj dio ispušten.

⁵⁵ Vidi gore.

⁵⁶ U Nov i Berl taj je tekst dodan na margini. Riječ *kr'st'êni* neki misali imaju s početnim *h* umjesto *k*, i to u obliku *h(rbst)êni* (N, Lab₁, Oxf₂ i Vb₁) ili *h(rbst)êne* (Berl, Vb₂, BrOxf). Nov, Pt, Segn i Modr imaju oblik *kr'st'êne*, s početnim *k*, ali sa starijim kolektivnim nastavkom *-e*.

⁵⁷ Hrv ima mladi oblik *podasi* pod utjecajem tematske konjugacije.

⁵⁸ Jedino su Metr i Vb₁ promijenili *da nam' budet' u da budetъ n(a)мъ*.

⁵⁹ Ali već u idućoj molitvi *Supra quae* isti oblik *immaculatam* i Kož, kao i svi ostali misali, prevodi kao *neporočnu*.

⁶⁰ Berl, Roč, Brib, NY i Vb₂ imaju samo umjesto pridjeva *svêtlo* genitiv imenice *s(vê)tlosti*.

quoque u sintagmi *de multitudine miserationum tuarum sperantibus* prevodi doslovno prve dije riječi kao *odъ množastva*, a stariji prijevod glasi na *množstvo*. Ispravljanjem prijevoda prema latinskom predlošku treba vjerojatno objašnjavati i zamjenu starijega prijevoda *ne mnêniê dostoêniê na pomilovaniê molim' čedritelû pripusti* (lat. *non aestimator meriti, sed veniae, quaesumus, largitor admitte*) s *ne procinitelъ dostoênstva na otpušçeniê datel m(o)l(i) mo primi* u molitvi *Nobis quoque*, kao i promjenu redoslijeda zamjenica *vsa siê u siê vsa* (lat. *haec omnia*) u doksologiji.

3.2.3. Odstupanje od latinskoga predloška

Kožičić mjestimice odstupa od latinskoga predloška kada to, po njegovu sudu, pridonosi točnosti ili stilskoj izražajnosti i ljepoti prijevoda. Najčešće je pritom riječ o promjeni reda riječi. Tako primjerice u molitvi *Te igitur* sintagmu *in primis quae tibi offerimus* prevodi kao *v prvih eže prnosimo tebi*.⁶¹ U spomenu živih sintagmu *quorum tibi fides cognita est* preveo je kao *kihъ vera poznana e(stъ) tebi*,⁶² sintagme *pro quibus tibi offerimus* i *vel qui tibi offerunt* kao za *kihъ prnosimo tebi* i *ili ki prnosetъ tebi*.⁶³ U istoj molitvi rečenicu *tibique reddunt vota sua aeterno Deo, vivo et vero* Kožičić prevodi kao *i tebi vzdauť obeti svoe bogu živomu i istinomu*, dok je stariji prijevod vjerniji latinskomu *tebê že vzdauť obêtisvoe · věčnomu b(og)u živomu i istin'nomu*.⁶⁴ I u rečenici *ut in omnibus protectionis tuae muniamur auxilio* iz molitve *Communicantes* Kožičić mijenja latinski red riječi *da va vsehъ zaščičeniê tvoego pomoçiû utvrdimo se*, a stariji ga prijevod čuva *da v' vsêh' zastupleniê tvoego shranim se pomoçiû*. Isto vrijedi i za rečenicu *ut placatus accipias* u molitvi *Hanc igitur* koja u Kož glasi *blagodetanъ da primeši*, a u starijem prijevodu *da ugodno primeši*. U istoj molitvi Kož prijedložnu skupinu *in tua pace* prevodi kao *v mire tvoem*, a u starijem je prijevodu red riječi kao u latinskomu *v' tvoem' mirê*. Latinskoga reda riječi Kožičić se ne drži niti u rečenici *et in electorum tuorum jubeas grege numerari*, prevodeći je kao *i va izbranihъ tvoihъ stade saçtati da poveliši*. I tu je stariji prijevod vjerniji latinskomu redu riječi *i vъ iz'branih' tvoih' · poveliši ni stadu priçisti*. Latinskoga se reda riječi ne drži ni u posveti prevodeći *tibi gratias agens* i *item, tibi gratias agens* kao *hvali tebi vzdavъ*, odnosno kao *hvali takae tebi vzdavъ*. Ponovno je, na oba mjesta, stariji prijevod vjeran latinskomu redu riječi *tebê (že) hvali vъzdav' i i paki / takođe že tebê hv(a) li v'zdav'*. I u molitvi *Unde et memores* Kožičić je sintagmu *sed et in caelos gloriosae ascensionis* preveo kao *na i slavnoe sašastie na nebêsa*, zamijenivši stariji prijevod *na i na n(e)b(e)sa slavnoe vzbšstie* čiji je red riječi podudaran latinskomu. Slično je i u molitvi *Supra quae* gdje je prijevod konstrukcije *et quod tibi obtulit* koji u starijoj inačici glasi *i ũže ti prinese* zamijenio s *i ũže prnêse tebi*, a prijevod imenske skupine *immaculatam hostiam* kao *neporočnu žr'tvu* promijenio u *žrtvu neporočnu*. U idućoj molitvi *Supplices te rogamus*

⁶¹ Ostali misali imaju isti red riječi kao u latinskome *v prvih' eže tebê prnosim'*. Metr i Hrv zamjenjuju *eže* s *ke*.

⁶² I tu stariji prijevod čuva latinski red riječi *ihže tebê vêra znana est'*.

⁶³ U oba je primjera poredak zamjenica i glagola u starijem prijevodu jednak onomu u latinskom tekstu: *za neže tebê prnosim' i ili iže tebê prnoset'*.

⁶⁴ Jedino Hrv, kao i Kož, izostavlja pridjev *vêčnomu*.

konstrukcija *jube haec perferri* u starijem prijevodu glasi *poveli siê prinesti*, a u Kož *poveli prnesti siê*. Stariji prijevod sintagme *qui nos praecesserunt* iz spomena mrtvih glasi *iže sut prêd nami šli* a Kožičić ga zamjenjuje s *iže prêdašli sutb nasb*, zamjenjujući latinski redosljed glagola i zamjenice. I u molitvi *Nobis quoque* promijenio je Kožičić red riječi prevodeći prijedložnu skupinu *cum tuis sanctis* kao *sa svetimi tvoimi*, a u starijem je prijevodu red riječi isti kao u latinskom *sb tvoimi s(ve)timi*. Prijevod imenske skupine *novi et aeterni testamenti* kao *novago i starago zaveta*, umjesto *novago i vêčnago zavêta*, kako stoji u starijem prijevodu, očito je pogreška uvjetovana uobičajenom svezom Staroga i Novoga zavjeta. Najvjerojatnije Kožičić u tom trenutku nije bio sabran. Iz navedenih je primjera jasno vidljiva Kožičićeva sklonost ka isticanju zamjenica postponiranjem.

4. Zaključak

Izneseni primjeri pokazuju da je i u kanonu mise razlika između Kožičićeva *Misala hruackoga* i ostalih hrvatskoglagolskih misala veća nego između svih ostalih misala. Tekstovi kanona mise u ostalim misalima nastali su manjim redakcijskim zahvatima u istom prijevodu. S druge strane, Kožičićeve su redaktorske intervencije takve naravi i obima da se gotovo može govoriti o tome da je iznova prevodio tekst s latinskoga, iako je očito da je poznao i stariji prijevod, što nije iznenađujuće jer je kao biskup i svećenik morao dobro znati (i napamet) tekst središnjega dijela svete mise. Očito je da je Kožičić težio tomu da mu prijevod bude razumljiviji vjernicima/slušateljima i stoga je tekst na svim razinama pomlađivao i pohrvaćivao. Jednako je tako nastojao utočniti prijevod i približiti ga latinskom izvorniku, ali pritom nije slijepo slijedio latinski izvornik, odstupajući od njega onda kada je to zahtijevala stilska i estetska izražajnost. Odstupanje od latinskoga predloška i čuvanje mnogih starijih crkvenoslavenskih elemenata u tekstu svjedoče o tome da Kožičić nije radio mehanički te da mu osnovni cilj nije bio samo što više pohrvatiti tekst i približiti njegov jezik „narodnom” govoru niti ga samo što više uskladiti s latinskim, nego da je radio promišljeno s unaprijed utvrđenom koncepcijom književnoga (hrvatskoga crkvenoslavenskoga) jezika.

5. Popis uspoređenih rukopisa

Vat₄ – Vatikanski misal *Illirico* 4, 14. st.

Nov – Misal kneza Novaka, 1368.

Kop – Kopenhagenski misal, kraj 14. st.

Berl – Berlinski misal, 1402.

Hrv – Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, oko 1404.

N – Novljanski misal, početak 15. st.

Roč – Ročki misal, oko 1420.

Lab₁ – Ljubljanski misal *Ms 162*, 15. st.

- Lab₂ – Ljubljanski misal *Ms 164*, 15. st.
Vat₃ – Vatikanski misal *Illirico 8*, 1435.
Brib – Bribirski misal, 15. st.
Oxf₂ – Oxfordski misal *Ms. Canon lit. 349*, 15. st.
Metr – „Mali misal” Metropolitanske knjižnice u Zagrebu *MR 180*, 15. st.
NY – Newyorški misal, sredina 15. st.
Vb₁ – I. vrbnički misal, 1456.
Vb₂ – II. vrbnički misal, 1462.
Pt – Prvotisak Misala po zakonu rimskoga dvora, 1483.
Segn – Senjski misal, 1494.
Modr – Misal Pavla Modrušanina, 1528.
Kož – Kožičićev Misal hruacki, 1531.
Br Oxf – Oxfordski brevijar-misal *Ms. Canon lit. 172*, 14. st.
C Par – Pariški (Borislavićev) zbornik, 1375.

Literatura

- Andersen, Henning, „The Change of *ot to *od: A Central Slavic Innovation”, *Die Welt der Slaven*, 14, 1969., br. 3, str. 315-330.
- Benvin, Anton, „Zamisao liturgijskog jezika u Šimuna Kožičića”, *Slovo*, 34, 1984., str. 203-218.
- Benvin, Anton, „Pitanje predložaka Kožičićevih izdanja”, u: Bogović, Mile, (ur.), *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Visoka bogoslovska škola u Rijeci, Kršćanska sadašnjost, Rijeka – Zagreb, 1988., str. 151-185.
- Ceković, Blanka, Sanković, Ivana, Žagar, Mateo, „Jezik Misala hruackoga Šimuna Kožičića Benje: Glagolski oblici”, *Slovo* 60, 2010., str. 133-166.
- Nazor, Anica, „Mjesto Šimuna Kožičića u glagoljaštvu 16. stoljeća”, u: Bogović, Mile, (ur.), *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Visoka bogoslovska škola u Rijeci, Kršćanska sadašnjost, Rijeka – Zagreb, 1988., str. 143-149.
- Nazor, Anica, (ur.), *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*, JAZU, Zagreb, 1991.
- Nazor, Anica, „Šimun Kožičić Benja (u povodu 470. obljetnice rada njegove glagoljske tiskare u Rijeci, 1530-1531.)”, u: Zjakić, Igor, (ur.), *Zbornik radova. 5. stručni simpozij grafičara „Blaž Baromić”*, Grafički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Matica hrvatska Senj, Senj, 2001., str. 4-16.
- Nazor, Anica, *Šimun Kožičić: Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov, Rijeka, 1531. Knjiga 1. Reprodukcijska primjerka knjige iz Sveučilišne knjižnice u Wroclavu ; Knjiga 2. Latinička transkripcija glagoljskoga teksta (s predgovorom i uvodom)*, Sveučilišna knjižnica, Rijeka, 2007.

- Nazor, Anica, *Šimun Kožičić: Od bitija redovničkoga knjižice, Rijeka 1531. Knjiga 1. Faksimil (faksimilna reprodukcija jedinoga očuvanoga primjerka. Ruska nacionalna knjižnica, Sankt-Peterburg). Knjiga 2. Latinična transkripcija glagoljskoga teksta (s uvodom, rječnikom i literaturom)*, Državni arhiv u Rijeci – Družba, Rijeka, 2009.
- Tandarić, Josip, „Ordo missae u Pariškom zborniku Slave 73”, *Slovo*, 29, 1979., str. 5-30.
- Tomašić, Tanja, „Jezikoslovni stavovi i jezična praksa Šimuna Kožičića Benje”, u: Sesar, Dubravka, Vidović Bolt, Ivana, (ur.), *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova I*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001., str. 275-282.
- Vajs, Josef, „Kánon charvátsko-hlaholského vatikánského misálu (Illir 4)”, *Časopis pro moderní filologii*, 25, 1939., str. 113-134.
- Vajs, Josef, „Mešní řád charvátsko-hlaholského vatikánského misálu Illir 4 a jeho poměr k moravsko-pannonskému sakramentáři stol. IX”, *Acta Academiae Velehradensis*, 15, 1939.a., str. 89-141.
- Žagar, Mateo, „Prinos Šimuna Kožičića Benje uređenju jezika hrvatskoglagoljske neliturgijske književnosti (na fonološkom i grafematskom sustavu *Knjižica od žitiê rimskih arhierêov i cesarov*)”, *Croatica*, 37/38/39, 1993., str. 467-487.
- Žagar, Mateo, „Plurilingvizam u djelu Šimuna Kožičića Benje (1460-1536)”, *Kolo*, 4, 2000., str. 41-51.

PRILOG: Tekstovi kanona mise

Pri transliteraciji glagoljskoga teksta nisam se držao načela redak za redak, nego samo slovo za slovo, a tekst je prenošen kontinuirano molitvu po molitvu. Glagoljsko slovo **h** zamjenjivano je – bez obzira na izgovor – s *ê*, slovo **w** preslovljeno je kao *č*, **u** kao *û*, **h** kao *ĵ*, **z** kao *î*, *štapić* (**!**) kao *ь*, a *apostrof* (**'**) kao *'*. Ostala su slova transparentna i ne treba ih komentirati. Kratice su razvezane u okruglim zagradama. Dosljedno su prenesena velika slova i interpunkcija, a inicijali su dodatno masno istaknuti. Razlike u ostalim misalima prema Vat₄ navedene su u bilješkama tako da se najprije navodi odgovarajuća riječ ili dio teksta iz Vat₄, a zatim iza masno otisnute uglate zagrade riječ ili tekst iz misala u kojima se tad dio teksta razlikuje. Pritom nisu navođeni misali u kojima je tekst isti kao u Vat₄. Početci novih stupaca i listova u osnovnom tekstu označeni su kao eksponenti i istaknuti masno.

1. Kozičičev misal (101a-102b)

^{101a} **Tebê** zato prêm(i)lostivi otčê is(u)somъ krstomъ sinomъ tvoimъ g(ospode)mъ našimъ priležni m(o)l(i)mo : i prosimo . da priêtna imêeši : i bl(agoslo)viši siê + daniê : sie + dari : sie + svetie žrtvi neskvrnje . V prvih eže prnosimo tebi za crikavъ tvou svetuû katuličaskuû : ûže umiriti : shraniti : uediniti : i ispraviti rači : po vsemъ okruglu zemalъ : vkup s rabom tvoimъ rapu našimъ im(e) r(ek)ь . i s biškupomъ našimъ im(e) r(ek) . i sa vsimi pravoveručimi : i s katuličaskie : i apustolskie veri častiteli .

Pomeni g(ospod)i rabi i rabine tvoe : i vse okolu stoečêe : ki^{101b}hъ vera poznana e(stъ) tebi : i znano bogolûbstvo : za kihъ prnosimo tebi : ili ki prnosetъ tebi siû žrtvu hvali : za se : i za vse svoe : za iskuplenie dušъ nihъ : za ufanie spaseniê i zdraviê svojego : i tebi vzdauť obeti svoe bogu živomu : i istinomu .

Pričešćaûce i pamet čtuûce : V prvihъ slavnje i vsagda devê marie roditelnice b(og) a i g(ospod)a n(a)šego i(su)sa krsta : na i blaženihъ ap(usto)lъ i mučenikъ tvoihъ . Petra i Pavla . Andreê . Êkova . Ivana . Tomê . Êkova . Filipa . Bartolomeê . Mateê . Simuna i Tadeê . Lina . Klita . Klimenta . Sikšta . Korneliê . Cipriêna . Lovrenca . Krisogona . Ivana i Pavla . Kusmi i Doaiêna (sic!) i svihъ svetihъ tvoih : kih dostoênstvomъ i m(o)l(i)tvami podai : da va vsehъ zaščiceniê tvoego pomočiû utvrdimo se . temъ h(rsto)mъ g(ospode)mъ n(a)š(imъ) .

Sie zato prnošenje rabotaniê n(a)š(e)go : na i vse čeladi tvoee : m(o)l(i)mo g(ospod) i : blagodatnъ da primeši : i dni naše v mire tvoem da narediši : i odъ večnago osueniê našъ oteti : i va izbranihъ tvoihъ stade sačtati da ^{101c} poveliši . H(rsto)mъ g(ospode)mъ n(a)šim .

Eže prnošenje : ti b(ož)e va vsehъ m(o)l(i)mo . blagos+lovljeno : pripisano : utvr+eno : resnotivno : i priêtno stvoriti rači : da namъ . tê+lo : i kr+vъ budetъ vzlûbblenago sina tvoego g(ospod)a našego i(su)sa krsta .

Iže danъ prêe neže trpilъ e(stъ) : vase hl(ê)bъ v svetie i častnie ruce svoe : i vzdvigъ oči na nebo k tebi b(og)u otcu svoemu vsemogučemu : hvali tebi vzdavъ blagos+lovi :

prelomi : i da učenikomъ svoimъ reki . Primate i êдите ot sego vsi . SE BO EST TELO MOE .

Podobnimъ činomъ pokle večera vazamъ i siû prêsvetluû čašu v svetie i častnie rucê svoje : hvali takae tebi vzdavъ : blagos+lovi : i da učenikomъ svoimъ : reki . ^{101a} Primate i piite Ź nêe vsi . SIÊ BO ESTŹ ČAŠA KRVI MOEE NOVAGO I STARAGO ZAVETA TAËNSTVO VERI : ÊŹE ZA VASŹ I ZA MNOGIE IZLIET SE VA OTPUČENIE GREHOV . Siê kolikogodi kratъ stvorite : v moû pametъ stvorite .

Otkudu : i pamêtuûče g(ospod)i mi rabi tvoi : na i lûdi tvoi sveti : krsta sina tvoego g(ospod)a našego : tako blaženoe mučenje : i odъ nižnihъ vskrêšenie : na i slavnoe sašastie na nebêsa : prnosimo prêsvetlomu veličastvu tvoemu : od tvoihъ dari i danii . Źrtvu + čistu : Źrtvu + svetu : Źrtvu + neskrvnu : hlêbъ + sveti života večnago : i čašu + sp(a)seniê večnago .

Na neŹe m(i)l(o)stivimъ i vedrenimъ licemъ pozriti rači : i priêtna imeti : êkoŹe priêtni imê^{102a}ti račilъ esi dari otroka tvoego pravadnago abela : i Źrtvu patriêrhe našego abraama i ûŹe prnêse tebi veli erei tvoi melhisedekъ : svetu svetbu : Źrtvu neporočnu .

PrileŹni te m(o)l(i)mo vsemobi (sic!) b(oŹ)e povelî prnesti siê rukama svetago anĵela tvoego na visoki oltarъ tvoi pred licemъ boŹastvenago veličastva tvoego . da elikogodi odъ sego oltara pričešçeniê svetosvetoe sina tvoego . Tê+lo kr+въ prim(i)mo . vsakimъ blagos+lovomъ nêbeskimъ : i m(i)l(o)stiû da naplnimo se. Temъe h(rsto)mъ g(ospode)mъ našim . amenъ .

Pomeni ošče g(ospod)i rabi i rabine tvoe iŹe prêdašli sutъ nasъ : sa znameniemъ veri i spetъ va sne mira : simъ g(ospod)i : i vsimъ v krste počivaûčim mêsto hlada sveta i mira da podasi m(o)l(i)mo . Temъe h(risto)mъ g(ospode)mъ . am(e)нь .

Namъ ošče grêšnikomъ rabomъ tvoimъ odъ množastva m(i)l(o)stinъ tvoihъ ufaûčimъ čes^{102b}тъ niku i zdruŹenje darovati rači : sa svetimi tvoimi apustoli : i mučenici : sa Ivanomъ

Stipanomъ . Matiû . Brnabu : Ignaciemъ . Aleks(a)ndromъ . Marcellinomъ . Petromъ . Felicitatoû . Prpetoû . Agatoû . Lucieû . Agnieû . Cecilieû . Anastasieû : i vsimi s(ve)timi tvoimi : v kihъ nasъ družbu : ne procinitelъ dostoiŹnstva : na otpuščeniê datel m(o)l(i)mo primi : krstomъ gospodemъ našimъ .

ImŹe siê vsa g(ospod)i vsagda dobra tvoriši . Sve+tiši : Źivi+ši : bl(a)gos+loviši : i daeši n(a)mъ .

Te+mъ : i s t+imъ : i v t+omъ . Est tebi b(og)u otcu vsemogučemu : vъ edinstvê duha s(ve)tago : vsaka častъ i slava . Va vse veki vekъ . Amenъ .

2. *Illirico* 4 (166a-167d) i ostali misali

166a Tebe⁶⁵ ubo⁶⁶ m(i)l(o)stivi⁶⁷ o(t)če · i(su)somь h(rьsto)mь⁶⁸ s(i)nom' tvoim⁶⁹ ·
prilež'no⁷⁰ molim⁷¹ i prosim⁷² da ti⁷³ priētno imēeši⁷⁴ · i bl(agoslo)viši · Siē⁷⁵ + daēniē⁷⁶ ·
Sie⁷⁷ + dari · Sie + s(ve)tie⁷⁸ žr'tvi neskv'r'nnie⁷⁹ · V⁸⁰ p̄rvih' eže⁸¹ tebē prinosim' · za
cr(b)k(b)v'⁸² tvoū s(ve)tuū⁸³ katoličskuū⁸⁴ · ūže⁸⁵ umiriti hraniti⁸⁶ uediniti⁸⁷ · i stroiti
račiši ·⁸⁸ vseū⁸⁹ vselenuū⁹⁰ zemal' · edinako s rabom' tvoim' · Papu n(a)šim im(e) r(ekь) · I
s b(i)sk(u)pom⁹¹ n(a)šim · im(e) r(ekь) · I sь⁹² vl(a)diku n(a)šim' · im(e) r(ekь) ·⁹³ I sь
vsēmi redovniki ·⁹⁴toli⁹⁵ katoličskie⁹⁶ i ap(usto)lskie vēri⁹⁷ čьstiteli⁹⁸

⁶⁵ Tebe] Tebē Vat₈ Lab₂ Hrv

⁶⁶ ubo] ūre Hrv

⁶⁷ m(i)l(o)stivi] p̄rēm(i)l(o)stivi Hrv

⁶⁸ i(su)somь h(rьsto)mь] is(u)h(rьsto)mь Nov Berl Vat₈ Brib Oxf₂ Metr BrOxf Vb₂ N Hrv Par Pt Modr Segn
is(u)h(rьst)omь Roč is(u)h(rьsto)mь g(ospode)mь n(a)šimь Vb₁

⁶⁹ tvoim'] *add.* g(ospode)mь n(a)šimь Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Oxf₂ Metr BrOxf Vb₂ N Hrv Par Pt Modr Segn

⁷⁰ prilež'no] prilēžno Berl Vat₈ Vb₂

⁷¹ molim'] m(o)limo Hrv

⁷² prosim] prosimo Hrv

⁷³ ti] *om.* Hrv

⁷⁴ imēeši] imēieši Nov Pt Modr imeeši N

⁷⁵ siē] sie Oxf₂

⁷⁶ daēniē] daniē Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Vb₁ BrOxf Vb₂ Lab₂ N Hrv Par Pt Modr Segn danie Oxf₂ danē (?) Metr

⁷⁷ sie] *praec.* i Vb₁

⁷⁸ s(ve)tie] s(ve)ti Lab₁

⁷⁹ neskv'r'nnie] nes'k'vrnie Vb₁ nes'kvrnie N *praec.* i Hrv

⁸⁰ v] *om.* Par

⁸¹ eže] ke Metr Hrv

⁸² cr(b)k(b)v'] crkavь Vat₈ crikvь Lab₂

⁸³ tvoū s(ve)tuū] s(ve)tu Berl tvoū s(ve)tu Roč Brib N s(ve)tuū t'voū Vb₁ BrOxf s(ve)toū tvoū Oxf₂

⁸⁴ katoličskuū] katolič(b)sku Berl Brib katoličaskuū Roč Lab₁ Vb₂ Lab₂ katuličasku Vat₈ katoličaskou Oxf₂
kat(o)ličskuū BrOxf katoličskuū Hrv Par kat(o)l(i)časku Segn

⁸⁵ ūže] *add.* voleū tvoeū Nov Vb₁ Oxf₂ Metr BrOxf Pt Modr Segn *add. in marg.* voleū tvoeū N ku voleū tvoeū Hrv

⁸⁶ hraniti] *praec.* i Berl Lab₁ Oxf₂ i shraniti Roč Brib Vb₂ N Par shraniti Lab₂

⁸⁷ uediniti] *om.* Lab₁ *praec.* i Nov Roč Vat₈ Brib Vb₁ Oxf₂ BrOxf Vb₂ N Hrv Par Pt Modr Segn i uedini Metr

⁸⁸ i stroiti račiši ·] i ustroiti s'podobiši Berl Vat₈ i ustroiti spodobiši Nov Roč Brib Vb₂ N Hrv Pt Modr i
ustroiti spodobiši Lab₁ i ustroiti račiši Metr Par i ustroiti s'p(o)d(o)biši BrOxf i ustroiti spod(o)b(i)ši Segn

⁸⁹ vseū] *om.* Vb₁ vsu Metr Par v'su BrOxf v'see N

⁹⁰ vselenuū] v'selēnuū Lab₂ vselēnuū Hrv

⁹¹ b(i)sk(u)pom] (e)p(i)sk(u)pomь N

⁹² sь] s Roč Vb₂ Par Pt Modr s' Brib

⁹³ i sь vl(a)diku n(a)šim' · im(e) r(ekь) ·] *om.* Nov Berl BrOxf Hrv i s' gospodu n(a)šu · im(e) r(ekь) · Metr

⁹⁴ i sь vsēmi redovniki ·] i sa vsēmi redov'niki Nov i sa v'simi redovnici Vat₈ i sa v'sēmi redov'nici · Vb₁ i sa
vs(ē)mi redovniki Oxf₂ i sь v'simi redov'niki BrOxf i sa vsēmi redovniki Vb₂ N Pt Modr i sa vsimi redov'niki
Lab₂ Hrv Segn i vsēmi redovniki Par

⁹⁵ toli] *om.* Brib Vb₂ N

⁹⁶ katoličskie] katoličaskie Nov Roč Lab₁ Oxf₂ Vb₂ Lab₂ Pt katulič(b)ski Brib kat(o)ličaskie BrOxf katoličskie Par

⁹⁷ vēri] veri Metr Vb₂ N Segn

⁹⁸ čьstiteli] čestiteli Nov Pt Modr častiteli · Roč Lab₁ Brib Vb₂ Lab₂ i častiteli Vat₈ čstitelū Metr častit(e)li
BrOxf N Segn

Pomeni g(ospod)i rabi i rabine tvoe ⁹⁹ **I** vse okr'st' prĕstoeće¹⁰⁰ i vse vĕrnĭe¹⁰¹ kr'st'ĕni¹⁰² .¹⁰³ ihže¹⁰⁴ tebĕ¹⁰⁵ vĕra¹⁰⁶ znana est' · i vĕstno obĕtovanie · za ne že¹⁰⁷ tebĕ¹⁰⁸ prinosim'¹⁰⁹ · ili iže¹¹⁰ tebĕ¹¹¹ prinoset'¹¹² .¹¹³ siŭ žr'tvu hvaleniĕ¹¹⁴ **166b** za se i za vse svoe · i¹¹⁵ za izbavlenie d(u)šb¹¹⁶ svoihb · za¹¹⁷ upvanie¹¹⁸ sp(a)seniĕ i¹¹⁹ zdraviĕ svoego · tebĕ¹²⁰ že¹²¹ vzdaŭt'¹²² obĕti¹²³ svoe · vĕčnomu¹²⁴ b(og)u živomu i istin'nomu ·

Pričećaŭče¹²⁵ se i pamet' čtuče · v prĕvih' · b(la)ž(e)nie i prĕsl(a)vnie¹²⁶ vsŭgdaže¹²⁷ d(ĕ)vi m(a)rie · roditelnice g(ospod)a¹²⁸ n(a)šego¹²⁹ is(u)h(rĕst)a¹³⁰ · Na¹³¹ i b(la)ž(e)nih'

⁹⁹ pomeni g(ospod)i rabi i rabine tvoe ·] i m'nĕ nedos'toinomu rabu t'voemu m(i)l(o)s'tivb budi · Vb₁ *add.* i domina matiĕ ki to pisa Metr *add.* i stipana pisca Par

¹⁰⁰ **I** vse okr'st' prĕstoeće] **I** vse oh(rĕst)b stoeće Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Vb₂ N Pt Modr i v'se oh(rĕst)b pres'toeće Vb₁ vse oh(rĕst)b prĕstoeće Oxf₂ **I** vse około prĕstoeće Metr **I** v'se oh(rĕst)b stoeće BrOxf **I** v'se oh(rĕst)b prĕstoeće Lab₂ **I** vse oh(rĕst)b stoeće Hrv **I** vse oh(rĕst)b prĕstoeće Par **I** vse ok(o)lo stoeće Segn

¹⁰¹ vĕrnĭe] vernie Segn

¹⁰² kr'st'ĕni] h(rĕst)bĕni Lab₁ Vb₁ h(rĕst)bĕni Oxf₂ h(rĕst)bĕne BrOxf kr(ĭ)stĕnie Pt kr(ĭ)st'ĕne Segn

¹⁰³ i vse vĕrnĭe kr'st'ĕni ·] *in marg.* i vse ver'nie kr'stĕne Nov *in marg.* i vse ver'nie h(rĕst)bĕne Berl *om.* Roč Vat₈ Brib Hrv i vse vernie h(rĕst)bĕne Vb₂ i za vse vernie h(rĕst)bĕni N i vse vĕrnĭe kr'stĕne Modr

¹⁰⁴ ihže] kih' Segn

¹⁰⁵ tebĕ] t(e)bi Hrv

¹⁰⁶ vĕra] vera Metr Vb₂ N Segn

¹⁰⁷ za ne že] za ne eže N za ke Hrv

¹⁰⁸ tebĕ] t(e)bi BrOxf Hrv

¹⁰⁹ prinosim'] prnosimb Vb₂ prnosimo Hrv prnos(i)mb Segn

¹¹⁰ iže] ki Metr Hrv Segn

¹¹¹ tebĕ] t(e)bi Berl BrOxf Hrv

¹¹² prinoset'] prnosĕtĕ Vb₁ prnosetĕ Vb₂ N prnos(e)tĕ Segn

¹¹³ ili iže tebĕ prinoset' ·] *om.* Par

¹¹⁴ siŭ žr'tvu hvaleniĕ] žr'tvu siŭ hv(a)lenuŭ Par

¹¹⁵ i] *om.* Nov BrOxf Pt Modr

¹¹⁶ d(u)šb] d(u)hb N

¹¹⁷ za] i za Nov Berl Roč Lab₁ Brib Oxf₂ Metr BrOxf Vb₂ Lab₂ N Par Pt i Vb₁ Hrv Modr Segn

¹¹⁸ upvanie] ufanie Metr upvaniĕ N uf(a)nie Segn

¹¹⁹ i] *om.* Metr

¹²⁰ tebĕ] t(e)bi BrOxf Hrv

¹²¹ že] *om.* Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib BrOxf N Hrv

¹²² vzdaŭt'] vzdadutĕ Segn

¹²³ obĕti] obeti N

¹²⁴ vĕčnomu] *om.* Hrv

¹²⁵ pričećaŭče] Pričećaŭči BrOxf Pričećače Hrv

¹²⁶ prĕsl(a)vnie] prĕsl(a)vnie Berl Roč Lab₁ Metr Vb₂ Lab₂ N Hrv prĕslavnie Oxf₂ Segn

¹²⁷ vsŭgdaže] vinu Nov Berl Roč Oxf₂ BrOxf Vb₂ N Hrv Par Pt Modr vsagda Lab₁ Segn vs(ĭ)gda Vat₈ Metr *om.* Brib prisno Vb₁ vsagda že Lab₂

¹²⁸ g(ospod)a] *praec.* b(og)a i Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ N Par Pt Modr Segn *add.* b(og)a Vb₁ Metr

¹²⁹ n(a)šego] n(a)šego n(a)šego N

¹³⁰ is(u)h(rĕst)a] is(us)a h(rĕst)a Hrv

¹³¹ na] nb Berl Lab₁ Vat₈ Brib Hrv

ap(usto)l̄b i m(u)č(eni)k¹³² tvoih' · Petra · Pavla¹³³ · Andréé¹³⁴ · Êkova · Ivana¹³⁵ · Tomi · Êkova · Pilipa¹³⁶ · Bartoloméé¹³⁷ · Matêé¹³⁸ · Simuna · i¹³⁹ Tadeé¹⁴⁰ · Lina · Klita · Klim'nta¹⁴¹ · Šiksta · Kornêla¹⁴² · Č̄lbriêna¹⁴³ · Lovrenca¹⁴⁴ · Kr̄sogona¹⁴⁵ · Ivana i P(a)vla · Kuzmi · i Dom'êna¹⁴⁶ · **I** vsêh¹⁴⁷ s(ve)tih' tvoih' · ihže¹⁴⁸ dostoêniem¹⁴⁹ · i m(o)l(it)vami že¹⁵⁰ podasi¹⁵¹ · da v'¹⁵² vsêh¹⁵³ zastupleniê¹⁵⁴ tvoego¹⁵⁵ ·¹⁵⁶ shranim se pomočiú¹⁵⁷ · Tênzde¹⁵⁸ h(r̄sto)m̄b g(ospode)m̄b našim' · Amen¹⁵⁹ ·¹⁶⁰

132 ap(usto)l̄b i m(u)č(eni)k'] ap(usto)l(o)v̄b i m(u)č(e)ni)kov̄b Hrv

133 pavla] *praec.* i Brib

134 andréé] andreé Lab₂

135 ivana] i ivana N

136 pilipa] filipa Nov Modr Segn vilipa Pt

137 bartoloméé] bartolomié Metr bartoloméé Lab₂

138 matêé] matié Metr Segn mateé Lab₂ N *om.* Hrv

139 i] *om.* Lab₁ Vb₁ BrOxf Par

140 tadeé] tadié Metr

141 klim'nta] klimanta Nov Roč Lab₁ Brib N Pt Modr Segn kliman'ta Vat₈ Vb₁ Lab₂ Hrv Par klimenta Vb₂

142 kornêla] kornela Brib Lab₂ N Segn kor'nela Hrv

143 č̄lbriêna] č̄abriêna Nov Roč Lab₁ Brib Vb₂ Lab₂ N Hrv Par Pt Modr Segn č̄ab'riêna Berl Vat₈ Vb₁ BrOxf č̄abr̄êna Oxf₂

144 lovrenca] lovr̄enca Roč Lab₁ Vat₈ Brib Par Pt Modr lovr̄en'ca Nov Berl Vb₁ Hrv

145 kr̄sogona] kr'sogona Nov Berl Vat₈ BrOxf krsogona Roč Lab₁ Brib Oxf₂ Metr Vb₂ N Hrv Par Modr Segn krosogona Lab₂ kr(b)sogona Pt

146 dom'êna] domiêna Vb₁ domêna Brib dom̄êna Modr

147 vsêh'] v'seh̄b Lab₂ vsih̄b Hrv Segn

148 ihže] *om.* BrOxf kih̄b Hrv

149 dostoêniem'] utež(a)niem̄b Berl N utežaniem̄b Nov Roč Vat₈ Oxf₂ Vb₂ Hrv Pt Modr Segn utêžaniem̄b Brib utežaniem' BrOxf

150 že] *om.* Nov Berl Roč Vat₈ Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ N Hrv Pt Modr Segn

151 podasi] podaši Hrv

152 v'] va Nov Brib Lab₂ Pt Modr Segn

153 vsêh'] vsih̄b Hrv Segn

154 zastupleniê] dostoêniê Par

155 tvoego] tvogo Brib

156 da v' vsêh' zastupleniê tvoego ·] da v'si zastupleniêm̄b tvoim̄b · Vb₁ da vsi zastupleniê tvoego Oxf₂ da vsi zastupleniêm̄b tvoim' Metr

157 shranim se pomočiú] zaodêjem' se pomočiú Nov zaodêem' se pomočiú Berl Vat₈ BrOxf Hrv da zaodêždem se pomočiú Roč Lab₁ Brib Vb₂ da zaodeem se pomočiú N zaodêem se pomočiú Pt Modr zaodiem se pomočiú Segn

158 tênzde] *om.* Vb₁ Metr têm'e BrOxf têm'je Hrv

159 amen'] *om.* Vb₁ Metr

160 tênzde h(r̄sto)m̄b g(ospode)m̄b našim' · amen' ·] *om.* Berl Roč Vb₂ N tênzde Lab₁ têm' · Vat₈ t(ê)m̄b Brib tênzde h(r̄sto)m̄b Oxf₂ h(r̄sto)m̄b Lab₂ tênzde g(ospode)m̄b Par têm'e krstom̄b g(ospode)m̄b našim' · am(e)n̄b · Segn

Se¹⁶¹ ubo¹⁶² prinošenje službi¹⁶³ naše · na¹⁶⁴ i vsee¹⁶⁵ čeladi tvoee¹⁶⁶ m(o)l(im) te¹⁶⁷ g(ospod)i · da ugodno¹⁶⁸ primeši · d(ǫ)ni že¹⁶⁹ n¹⁶⁶·aše v' tvoem' mirê¹⁷⁰ ustroiši¹⁷¹ · i ot věčnago osueniê¹⁷² izbaviši¹⁷³ ni¹⁷⁴ · i vǫ¹⁷⁵ iz'branih¹⁷⁶ tvoih' · poveliši ni¹⁷⁷ stadu pričisti · Têmžde¹⁷⁸ ·

Eže¹⁷⁹ prinošenje · ti b(ož)e o¹⁸⁰ vsêh' molim¹⁸¹ · Bl(agoslovle)no + Prêpisano¹⁸² + Utvr'ždeno¹⁸³. Bl(a)go otvêtno¹⁸⁴ priêtno že¹⁸⁵ stvoriti račiši¹⁸⁶ · da nam' budet' ·¹⁸⁷ têlo¹⁸⁸ i kr'vǫ vzlûblenago s(i)na tvoego · g(ospod)a n(a)šego i(su)sa h(rǫst)a¹⁸⁹ ·¹⁹⁰

¹⁶¹ **Se** | **Sie** Roč Vat₈ Brib Vb₂ N Segn

¹⁶² ubo | ûre Hrv

¹⁶³ službi | služ'be Berl *praec.* i N

¹⁶⁴ na | nǫ Berl Vat₈

¹⁶⁵ vsee | v'se Lab₂

¹⁶⁶ tvoee | tvoe Brib

¹⁶⁷ m(o)l(im) te | m(o)limo Hrv

¹⁶⁸ ugodno | ugodanǫ Nov Vat₈ Hrv Modr Segn ugodan' Pt

¹⁶⁹ d(ǫ)ni že | i d(ǫ)ni BrOxf Hrv

¹⁷⁰ mirê | miru Oxf₂

¹⁷¹ ustroiši | da us't'roiši Vb₁ da ustroiši Metr

¹⁷² osueniê | osuždeniê Roč Lab₁ Brib Par osuĵeniê Nov Vb₁ BrOxf Hrv

¹⁷³ izbaviši | izbavi Roč izb(a)viš' Vat₈ izb(a)viš BrOxf azbav(i)ši (sic) Segn

¹⁷⁴ ni | *om.* Vb₁ Metr n(a)sǫ Hrv

¹⁷⁵ vǫ | va Nov Oxf₂ Vb₂ Lab₂ N Hrv Pt Modr Segn

¹⁷⁶ iz'branih' | i'zbran'niĥ Berl Vat₈ izbran'niĥ Lab₁ Brib izibraniĥ Lab₂

¹⁷⁷ poveliši ni | poveliš'ni Oxf₂ poveliši n(a)sǫ Metr Hrv poveliši nasǫ Segn

¹⁷⁸ têtmdê | h(rǫsto)mǫ g(ospode)mǫ n(a)šimǫ · amenǫ Nov Pt Modr h(rǫsto)mǫ Berl h(rǫsto)mǫ g(ospode)

mǫ n(a)š(imǫ) Roč Vb₂ h(rǫsto)mǫ g(ospode)mǫ Vat₈ Oxf₂ h(rǫsto)m(ǫ) Brib têtmdê h(rǫsto)mǫ g(ospode)mǫ

n(a)šimǫ Vb₁ têtme h(rǫsto)mǫ Metr h(rǫsto)mǫ g(ospode)mǫ n(a)š(i)mǫ · am(e)nǫ BrOxf Hrv têtmdê

g(ospode)mǫ n(a)š(i)mǫ Lab₂ *om.* N krstomǫ gospodemǫ naš(i)mǫ · am(e)n' Segn

¹⁷⁹ **Eže** | **Ko** Hrv

¹⁸⁰ o | va Berl Pt Modr v' Nov Roč BrOxf Vb₂ Hrv v(ǫ) Vat₈ N *om.* Vb₁ Metr ot Par

¹⁸¹ i stroiti račiši · | i ustroiti s'podobiši Berl Vat₈ i ustroiti spodobiši Nov Roč Brib Vb₂ N Hrv Pt Modr i

us'troiti spodobiši Lab₁ i ustroiti račiši Metr Par i ustroiti s'p(o)d(o)biši BrOxf i ustroiti spod(o)b(i)ši Segn

¹⁸² prêpisano | prep(i)sǫno Oxf₂ prepisano Vb₂ N pripisano Par

¹⁸³ prêpisano + · utvr'ždeno + | prêpi+sano · utvrĵe+no Nov Pt Modr prepisa+no · utvr'žde+no Berl Roč Lab₁

Brib prep(i)sano · ut'vr'e+no Vat₈ prep(i)sano · ut'vrǫ+z'dêno Vb₁ prep(i)sano · utv<r>'+eno Metr prêpis(a)no ·

+ ut'vr+jeno BrOxf prepisano utvr'ždeno Lab₂ prepisano + utvrĵeno + Hrv + prepisano + utvr'eno Segn

¹⁸⁴ otvêtno | otvê'tno Lab₂

¹⁸⁵ priêtno že | i priê'tno Nov Berl Roč Vat₈ Brib Vb₂ N Hrv Pt Modr Segn

¹⁸⁶ stvoriti račiši | stvoriti spodobiši Nov Hrv Pt Modr Segn stvoriši Lab₁

¹⁸⁷ da nam' budet' · | da budetǫ n(a)mǫ Vb₁ da budet' n(a)mǫ Metr

¹⁸⁸ têlo | telo N Segn

¹⁸⁹ i(su)sa h(rǫst)a | is(u)h(rǫst)a Nov Berl Roč Vat₈ Brib BrOxf Vb₂ Lab₂ N Par Pt Modr

¹⁹⁰ g(ospod)a n(a)šego i(su)sa h(rǫst)a · | g(ospod)a b(og)a n(a)šego isusa kr'sta · Vb₁ g(ospod)a b(og)a n(a)

šego is(u)sa h(rǫst)a · Metr *UNY prethodni dio kanona nedostaje.*

Iže¹⁹¹ prěžd'nim¹⁹² d(b)nem¹⁹³ neže¹⁹⁴ postrada · priēt¹⁹⁵ hlěbь¹⁹⁶ · v s(ve)těi i
č'stněi¹⁹⁷ rucě¹⁹⁸ svoi¹⁹⁹ · i v'zved²⁰⁰ oči svoi²⁰¹ na n(e)bo · k tebē b(og)u o(t)cu svoemu²⁰²
vs(e)m(o)gučumu²⁰³ · tebē²⁰⁴ že²⁰⁵ hvali v'zdav²⁰⁶ · + Bl(agoslo)vi i prělomi²⁰⁷ ·²⁰⁸ i da
učenikom' svoim' g(lago)le²⁰⁹ · priměte²¹⁰ i ēdite ot sego vsi · se bo est'²¹¹ tēlo²¹² moe ·

^{166d} Podobnimь obrazomь po tom' ēko²¹³ vēcera²¹⁴ priēt' i²¹⁵ siū prěsvětluū²¹⁶ čašu ·
v s(ve)těi i č'stněi²¹⁷ rucě²¹⁸ svoi²¹⁹ · i²²⁰ paki že²²¹ tebē hv(a)li²²² v'zdav' · + Bl(agoslo)vi i

¹⁹¹ Iže] Ki Hrv

¹⁹² prěžd'nim'] prězde Berl Roč Lab₁ Brib Vb₂ NY N prěždě Vat₈ prědnemь Metr prěžd'nimь Lab₂ prijē Hrv
pridnimь Segn

¹⁹³ d(b)nem'] d'němь Vat₈ d(b)němь Lab₂ d(b)ne Hrv

¹⁹⁴ neže] *add.* eg'da Vb₁ *add.* k'da Metr nere Hrv *praec.* prēe Segn

¹⁹⁵ priēt'] priēmь Lab₂ prity (sic!) Hrv

¹⁹⁶ hlěbь] hlibь Segn

¹⁹⁷ s(ve)těi i č'stněi] s(ve)tě i č'stně Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ NY Hrv Pt Modr s(ve)tě i
č's'tně Vb₁ s(ve)tě i č'stně Metr s(ve)těi i č'stněi Lab₂ s(ve)těi i č'stně' N světē i č'stně Par s(ve)ti i č'stni Segn

¹⁹⁸ rucě] ruci Berl Vb₂ Hrv Segn

¹⁹⁹ svoi] svoji Segn

²⁰⁰ v'zved] vzvedь Roč Brib Oxf₂ Vb₂ N Pt Modr Segn v'zvědь Nov Vat₈ Lab₂ Hrv

²⁰¹ svoi] svoji Segn

²⁰² svoemu] *om.* Vat₈ Oxf₂ NY

²⁰³ vs(e)m(o)gučumu] vs(e)m(o)gučemu Vb₁ Segn vsemogučemu Lab₂

²⁰⁴ tebē] tebi Vat₈ t(e)bi BrOxf

²⁰⁵ tebē že] teb že Oxf₂ t(e)bē Hrv

²⁰⁶ v'zdav'] vzdavь Vb₂ N Pt Segn

²⁰⁷ prělomi] prelomi Berl Roč Lab₁ Vb₁ Vb₂ Lab₂ N Hrv prěolomi NY

²⁰⁸ i prělomi ·] *om.* Oxf₂

²⁰⁹ g(lago)le] govore Hrv

²¹⁰ priměte] primite Nov Roč Vat₈ Vb₁ Brib Oxf₂ Metr BrOxf Vb₂ NY Lab₂ N Hrv Pt Modr Segn

²¹¹ se bo est'] se e(st)ь ubo Metr se estь ubo Segn

²¹² tēlo] telo Vb₂ N

²¹³ ēko] eg'da BrOxf k(a)ko Hrv

²¹⁴ vēcera] večera Berl Lab₁ Brib NY Lab₂ N Hrv v(e)č(e)ra Vat₈ večera Nov Vb₁ Oxf₂ Par Pt Modr več(e)ra
Metr v(e)čera BrOxf vičera Segn

²¹⁵ i] *om.* Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ NY N Hrv Pt Modr Segn

²¹⁶ prěsvětluū] pres(ve)tuū Roč prēs(ve)tuū Vat₈ prēs'větlu Vb₁ pres(vē)tluū Oxf₂ Vb₂ N prēs(vē)tlu Metr
pres(vē)tluū Lab₂

²¹⁷ s(ve)těi i č'stněi] s(ve)tě i č'st'ně Nov Berl Roč Lab₁ Brib BrOxf Vb₂ NY Hrv Pt Modr Segn s(ve)tě i
č'stně Vat₈ Par s(ve)te i č'stně Vb₁ svētē i č'stně Oxf₂ s(ve)te i č'stně Metr s(ve)těi i č'st'něi Lab₂ s(ve)těi i
č'stně' N

²¹⁸ rucě] ruci Berl

²¹⁹ svoi] s'voe Vat₈

²²⁰ i] *om.* Par

²²¹ paki že] takoje Nov t(a)kožde Berl Roč Lab₁ Brib NY N t(a)koe Vat₈ Hrv *om.* že Vb₁ Metr takožde Oxf₂
Vb₂ takožde i BrOxf takoe Pt Modr Segn

²²² hv(a)li] hv(a)lu Oxf₂

da uč(e)nikomъ svojim' g(lago)le²²³ · Primête²²⁴ i piite²²⁵ iz nee²²⁶ vsi · se²²⁷ bo²²⁸ est'²²⁹
čša krvî²³⁰ moe²³¹ novago i věčnago²³² zavêta²³³ · taina vêri²³⁴ · êže²³⁵ za vi²³⁶ i za
mnogie izliet se²³⁷ · v'²³⁸ ostavlenie²³⁹ grêhov' · siê²⁴⁰ eliko krat' stvorite²⁴¹ v moû pamet'
tvorête²⁴² ·

Otnudêže²⁴³ i²⁴⁴ pametuûče²⁴⁵ g(ospod)i²⁴⁶ mi²⁴⁷ rabi tvoi²⁴⁸ na²⁴⁹ i²⁵⁰ lûdi tvoi s(ve)
ti · togožde²⁵¹ h(ръst)a s(i)na tvoego · g(ospod)a b(og)a²⁵² našego b(la)ž(e)nu muku²⁵³

223 g(lago)le] govore Hrv g(o)vore Segn

224 primête] primite Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Vb₁ Oxf₂ Metr BrOxf Vb₂ NY Lab₂ N Hrv Pt Modr

225 piite] pite Oxf₂

226 iz nee] iz' nee Nov Berl Brib BrOxf Hrv iz nee Roč Vat₈ Oxf₂ NY Lab₂ N Par Pt Modr iz'znee Vb₁

227 se] s'ê Nov

228 bo] om. Vat₈

229 se bo est'] se e(st) ubo Metr

230 krvî] krvi Roč Lab₁ NY N Modr

231 moe] moie Segn

232 novago i věčnago] novoga i v(ê)čnoga Hrv

233 zavêta] života Vb₁ zaveta BrOxf Lab₂

234 vêri] veri Metr Vb₂ N

235 êže] ka Metr Hrv

236 vi] vasъ Metr Segn v(a)sъ Hrv

237 izliet se] iz'li'vaet' se Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Vb₁ Oxf₂ Metr BrOxf Vb₂ NY N Hrv Pt Modr Segn

238 v'] vъ Nov Lab₁ Brib va Vb₁ Oxf₂ Metr Vb₂ Lab₂ Modr Segn

239 ostavlenie] otpučenje Nov Berl Roč Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ NY N Hrv Pt Modr otpu(ê)nie Vat₈ otp(u)čenje

Segn

240 siê] se BrOxf *add.* ubo Segn

241 stvorite] tvorite Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Oxf₂ Vb₂ NY N Hrv Par Pt Modr t'vorite Vb₁ tv(o)r(i)te

Metr tv(o)rite BrOxf tvor(i)te Segn

242 tvorête] tvorite Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Vb₁ Oxf₂ Vb₂ NY Lab₂ N Hrv Pt Modr tv(o)r(i)te Metr tv(o)

rite BrOxf tvor(i)te Segn

243 Otnudêže] **O**tnudeže Vat₈ **O**tnûdêže Roč Lab₁ Brib Oxf₂ Metr Vb₂ NY Lab₂ N Par Segn **O**tkudê Hrv

244 i] om. Nov Hrv Pt Modr Segn

245 i pametuûče] v'spominaûče Vb₁ patuûče (sic!) Lab₂

246 g(ospod)i] om. NY

247 pametuûče g(ospod)i mi] mi pametuûče g(ospod)i Par

248 tvoi] t'voe BrOxf

249 na] nъ Berl Vat₈ Brib

250 i] om. Oxf₂ Metr

251 togožde] togoje Nov Hrv *in marg.* togožde Berl *om.* Roč Lab₁ Vat₈ Brib Oxf₂ Vb₂ NY N togoždê Vb₁ Lab₂

togoe Metr Pt Modr Segn

252 b(og)a] om. Roč Vat₈ Brib Oxf₂ Vb₂ NY N Par

253 b(la)ž(e)nu muku] toliko b(la)žene muki Roč Berl Brib Vb₂ NY toliko b(la)ž(e)nie m(u)ki Vat₈ na i b(la)

ž(e)nie muki Vb₁ Metr *praec.* toliko Oxf₂ toliko b(la)ž(e)ne m(u)ke N

toli²⁵⁴ ot prěispodnih' vskr'senie²⁵⁵ · na i²⁵⁶ na²⁵⁷ n(e)b(e)sa slavnoe²⁵⁸ vzbšstie²⁵⁹ ·
prinosim²⁶⁰ prěsvětłomu²⁶¹ velič's^{167a}tviü²⁶² tvoemu²⁶³ ot tvoih' daněh' i darovaněh'²⁶⁴
·²⁶⁵ Žr't+vu čistu · Žr't+vu s(ve)tu · Žr't+vu neporočnu · Hl+ěbь s(ve)ť žizni věčnie²⁶⁶ · I
čas+u²⁶⁷ věčnago sp(a)senie²⁶⁸ ·

Na²⁶⁹ neže²⁷⁰ m(i)l(o)stivim²⁷¹ i²⁷² vedr'nim'²⁷³ licem'²⁷⁴ vzbřeti²⁷⁵ račiši · i priětni
e²⁷⁶ iměti²⁷⁷ · ēkože priětni²⁷⁸ iměti²⁷⁹ račil' esi ·²⁸⁰ dari otroka tvoego pr(a)v(b)dnago²⁸¹

²⁵⁴ toli] eliko Berl Roč Vat₈ Brib Oxf₂ Vb₂ NY N

²⁵⁵ prěispodnih' vskr'senie] prěis'pod'niħ v'skrēs(e)niē Berl preispodniħ vskrseniē Roč Oxf₂ Vb₂
preispodniħ vskrsenie Lab₁ prěis'podniħ v'skr(ē)seniē Vat₈ preispod'niħ vskrseniē Brib preispod'niħ
v'skr'seniē Vb₁ prěis'pod'niħ vskrseniē Metr prěispod'niħ v'skršenie BrOxf prěispodniħ vs'krseniē NY
preispod'niħ v'skršenie Lab₂ preispodniħ vs'krs(e)niē N prěispodniħ vskr(ē)senie Modr prěisp(o)dnih
vskrseniē Segn

²⁵⁶ na i] nь i Berl Vat₈ om. Vb₁ Metr i na i Segn

²⁵⁷ na] om. Vat₈ Vb₂ N n' Hrv Modr

²⁵⁸ slavnoe] sl(a)vno Nov Lab₁ Hrv Pt Modr sl(a)vnago Berl Roč Vat₈ Vb₂ Segn sl(a)vn(a)go Brib prěsl(a)
vn(a)go NY

²⁵⁹ vzbšstie] v'zaš'tie Nov v'zaš(b)stie Berl vzašastie Roč Brib Vb₂ vzašas'tie Lab₁ v'zašastie Vat₈ v'zašas'tie
Vb₁ vzašastie Oxf₂ Hrv v'z's'tie Metr v'zašastie BrOxf vzaš'tie NY vbašastie Lab₂ v'zšastie N vzbšastie Par
vzaš(b)stie Pt Modr Segn

²⁶⁰ prinosim] prnosimь Oxf₂ prinosimo Hrv

²⁶¹ prěsvětłomu] pres(vě)tlomu Berl Roč Lab₁ Vat₈ Lab₂ presl(a)vn(o)mu Oxf₂ presvětłomu Vb₂
prěslav'nomu NY pres(vět)łomu N

²⁶² velič'stviü] veličastviü Nov Roč Lab₁ Oxf₂ Vb₂ Lab₂ Segn v(e)ličastviü BrOxf NY

²⁶³ prinosim prěsvětłomu velič'stviü tvoemu ·] prinosimь t'voemu pres'vetlomu v(e)lič'stviü Vb₁ Metr

²⁶⁴ daněh' i darovaněh'] daniħ i darovaniħ Berl Roč Vb₁ Brib Metr BrOxf NY Lab₂ Hrv Segn daniħ i
darov(a)n(i)ħ Vat₈ daniħ i darovan(i)ħ Oxf₂ daniħ i darovaniħ Vb₂ daněh' i darovaniħ N

²⁶⁵ ot tvoih' daněh' i darovaněh' ·] ot vsěhь daniħ i darovaniħ · Lab₁

²⁶⁶ s(ve)ť žizni věčnie] s(ve)ti žiz'ni v(ě)čnie Nov Berl Roč Vat₈ BrOxf s(ve)ti žizni věčnie Brib Oxf₂ Vb₂ N Pt
Modr s(ve)ti Lab₁ s(ve)ti života v(ě)čnago Vb₁ s(ve)ti živ(o)ta v(ě)čn(a)go Metr s(ve)ti žizni v(ě)čnie NY Hrv
Segn

²⁶⁷ čas+u] čь+šu Metr

²⁶⁸ věčnago sp(a)seniē] sp(a)s(e)niē v(ě)čnago Berl Roč N Hrv sp(a)s(e)niē v(ě)čn(a)go Vat₈ Brib Vb₁ Metr
sp(a)seniē v(ě)čnago Vb₂ sp(a)seniē v(ě)čn(a)go NY

²⁶⁹ Na] nь Vat₈ Brib

²⁷⁰ neže] nūže Vb₁ Oxf₂ Metr ku Hrv

²⁷¹ m(i)l(o)stivim] m(i)l(o)stivь Brib

²⁷² i] om. Metr

²⁷³ vedr'nim'] vėd'rnimь Berl Vat₈

²⁷⁴ licem'] licimь Segn

²⁷⁵ vzbřeti] vzbřeti Roč Lab₁ Brib Oxf₂ Metr N Hrv Par Pt Modr Segn vzbřeti Vb₂ vzreti Lab₂

²⁷⁶ priětni e] priětno Par

²⁷⁷ iměti] imiti Vat₈ add. rači Vb₁ Metr iměši Oxf₂ imeti Lab₂

²⁷⁸ priětni] priět'no Vb₁ Metr priětno Segn

²⁷⁹ iměti] imiti Vat₈

²⁸⁰ i priětni e iměti · ēkože priětni iměti račil' esi ·] i priětni e iměti račil' esi NY Hrv

²⁸¹ pr(a)v(b)dnago] pravdnago Par

avêla²⁸² · i žr'tvu patriêrha n(a)šego²⁸³ avraama²⁸⁴ · i²⁸⁵ ũže²⁸⁶ ti prinese²⁸⁷ visoki erêi tvoji²⁸⁸ · s(ve)tu s(ve)tbu · istin'nu²⁸⁹ i neporočnu žr'tvu ·

Priležno²⁹⁰ te molim²⁹¹ vs(e)m(o)gi²⁹² b(o)ž(e) · povelj²⁹³ siê prinesiti²⁹⁴ rukama s(ve)tago anj(e)la tvoego²⁹⁵ na visoki oltar tvoji · prêd' lice b(o)žstv'nago²⁹⁶ veličstviê²⁹⁷ tvoego · Da eliko ot sego oltara²⁹⁸ pričêčeniem' s(ve)to²⁹⁹ s(ve)to³⁰⁰ s(i)na tvoego ·³⁰¹ tê+lo i kr'+v' priemlem³⁰² vsъcêmь³⁰³ · Bl(agoslovle)niem' n(e)b(e)skim³⁰⁴ i bl(a)go^{167b}dêtiû³⁰⁵ da³⁰⁶ napl'nim se³⁰⁷ ·

²⁸² avêla] abêla Berl Vat₈ abela Nov Roč Lab₁ Brib Metr BrOxf Vb₂ NY N Hrv Pt Modr Segn avela Vb₁ Oxf₂ Lab₂ Par
²⁸³ patriêrha n(a)šego] patriêrha tvoego o(t)ca n(a)šego Roč Brib patriêrha o(t)ca n(a)šego Vb₂ patr'êrha o(t)ca n(a)šego N

²⁸⁴ avraama] ab'raama Berl abraama Nov Roč Lab₁ Vat₈ Brib BrOxf Pt Modr Segn

²⁸⁵ i] *om.* Oxf₂

²⁸⁶ i ũže] ku Hrv

²⁸⁷ prinese] prnese Vat₈ Oxf₂ prinesê Brib

²⁸⁸ visoki erêi tvoji] veliki erêi t'voi mel'hisêdêk' Berl veliki erêi tvoji melhisêdêkь Nov Roč Lab₁ Brib Pt Modr veliki erêi tvoji mêlhi sêdêkь Vat₈ veliki erêi t'voi mêlhi sêdêkь Vb₁ veliki arhierêi tvoji melhi sêdêkь Oxf₂ veliki erêi tvoji mêl'hi sêdêkь Metr veliki erêi t'voi melhi sedekь BrOxf veliki erêi tvoji melhisêdêkь Vb₂ Hrv veliki erêi tvoji mel'hisêdêkь NY v(ê)l(i)ki erêi tvoji melhi sêdêkь N *add.* melhi sedekь Par veliki erêi tvoji melhisêdêkь Segn

²⁸⁹ istin'nu] *om.* Vb₁ Metr

²⁹⁰ **Priležno**] Prilêžno Berl Vat₈ Vb₁ Vb₂

²⁹¹ molimъ] m(o)l(i)mo Hrv

²⁹² vs(e)m(o)gi] vs(e)m(o)gi v(ê)čni Nov Metr Hrv Pt Segn vsъem(o)gi v(ê)čni Vb₁ vs(e)mogi v(ê)čni Modr

²⁹³ povelj] pov(e)lê Metr poveljisi NY povelêi Hrv

²⁹⁴ prinesiti] prnesti Oxf₂ N prnes'ti Metr prinositi NY

²⁹⁵ rukama s(ve)tago anj(e)la tvoego] rukama s(veta)go ar'han'jela tvoego mihaila Lab₁ rukami s(ve)tihъ anj(e)lъ t'voiuhъ Vb₁ ruk'mi s(ve)tiuhъ anj(e)lъ tvoiuhъ Metr rukami s(veta)go anj(e)la tvoego Hrv rukami s(ve)tago anj(e)la tvoego Par

²⁹⁶ prêd' lice b(o)žstv'nago] prêd' lice b(o)žstvenago Nov predъ lice božastvanago Lab₁ pred' licemъ b(o)žstven(a)go Vb₁ pred lic(e)mъ božstvenago Oxf₂ prêd l(i)c(e)mъ b(o)žstv'nago Metr prêd lice b(o)žstvenago BrOxf pred lice b(o)žstvenago Vb₂ prêd' lice b(o)žstvenago NY pred' lice b(o)žstven'nago Lab₂ pred licemъ b(o)žstven(ago) N pred' lice bož(b)stvenoga Hrv prêd lice b(o)žstvnago Par prêd lice b(o)žstvenago Pt Segn prêd lice božstvenago Modr

²⁹⁷ veličstviê] v(ê)l(i)častviê Roč veličstviê Lab₁ Oxf₂ Lab₂ Modr v(ê)ličastviê BrOxf v(ê)ličstviê NY veličstviê Par

²⁹⁸ oltara] oltarъ Modr

²⁹⁹ s(ve)to] s(ve)t(a)go Brib

³⁰⁰ s(ve)to] s(ve)ta Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Vb₁ Oxf₂ Metr BrOxf Vb₂ NY N Hrv Par Pt Modr Segn

³⁰¹ Tebe ubo ... s(i)na tvoego] deest. Kop

³⁰² priemlem'] priemlemo Hrv

³⁰³ vsъcêmь] vsacêmь Nov Kop Berl Roč Lab₁ Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ NY Lab₂ N Par Pt Modr Segn vsacemъ Vat₈ *om.* Vb₁ Metr vsakimъ Hrv

³⁰⁴ n(e)b(e)skim] n(e)b(e)scimъ BrOxf

³⁰⁵ bl(a)godêtiû] m(i)l(o)stiû Berl Roč Vat₈ Brib Vb₂ NY N m(i)l(o)stiû t'voeû Vb₁ Metr milostiû nebeskoû Oxf₂ *add.* t'voeû BrOxf *add.* t'voeû Hrv *add.* ego Par

³⁰⁶ da] *om.* Nov Pt Modr Segn

³⁰⁷ napl'nim se] *add.* têmžde h(r)stomъ g(ospode)mъ n(a)šimъ · am(e)nъ · Nov Kop *add.* têmžde h(r)stomъ Berl *add.* t(ê)mž(de) Roč *add.* têmžde h(r)stomъ Vat₈ *add.* têm'e h(r)stomъ g(ospode)mъ n(a)š(i)mъ · am(e)nъ · BrOxf Pt *add.* t(ê)m h(r)stomъ Vb₂ têmje h(r)stomъ g(ospode)mъ n(a)šimъ · am(e)nъ · NY *add.* tem N *add.*

Pomeni oče³⁰⁸ g(ospod)i³⁰⁹ rabi i rabine tvoe³¹⁰ .³¹¹ **Īže**³¹² sut prêd³¹³ nami šli sь³¹⁴
znameniem' vêri³¹⁵ i spe v' snê³¹⁶ mira · sim'³¹⁷ g(ospod)i³¹⁸ i vsêm³¹⁹ v h(r̥st)ê
počivaûcem'³²⁰ .³²¹ mêsto³²² hladno · svêto³²³ · i mirno da dasi³²⁴ m(o)l(im) te³²⁵ · Têmžde
h(r̥sto)mь g(ospode)mь n(a)š(i)m am(e)n'³²⁶ .³²⁷

Nam že ubo³²⁸ grêšnikom'³²⁹ rabom i rabinam³³⁰ tvoim' · na množstvo³³¹ čedrot'³³²
tvoih upvaûcem'³³³ · čest eteru³³⁴ i sdruženie³³⁵ dati račiši³³⁶ · sь tvoimi s(ve)timi ap(usto)

timь h(r̥sto)mь g(ospode)mь n(a)š(i)mь · am(e)nь · Hrv *add.* tûmžde g(ospode)mь Par tême h(r̥sto)mь
g(ospode)mь našimь · am(e)nь Modr tem'e h(r̥sto)mь Segn

³⁰⁸ oče] t(a)koe Berl Vat₈ N t(a)kožde Roč Brib takožde Oxf₂ om. Vb₂ t(a)koje NY

³⁰⁹ oče g(ospod)i] g(ospod)i oče Segn

³¹⁰ rabi i rabine tvoe] i d(u)še r(a)bь i r(a)binь tvoihь Oxf₂ praec. d(u)še Kop Nov praec. takožde Vb₂ praec.
duše Pt Modr duše rabь i rabinь tvoihь Segn

³¹¹ pomeni oče g(ospod)i rabi i rabine tvoe ·] *add.* i d(u)šu antona popa Kop têmež d' h(r̥sto)mь g(ospode)
mь n(a)šimь · am(e)nь · Vb₁ tême h(r̥sto)mь Met

³¹² **Īže**] **Ki** Metr ki Hrv **Eže** Pt

³¹³ prêd] pred' Vb₁ Lab₂ pred Oxf₂ Vb₂ N Hrv

³¹⁴ sь] sa Kop Vb₁ Oxf₂ Lab₂ Modr Segn

³¹⁵ vêri] veri Vb₂ N

³¹⁶ spe v' snê] spetь va sni Nov Hrv Modr Segn spêť vь s'nê Kop s'pet' vь snê Berl Lab₁ spet' va snê Roč
s'pêť v' snê Vat₈ spetь vь snê Brib Par sьpêť va s'nê Vb₁ spetь va snê Oxf₂ Vb₂ spêť v' s'nê Metr s'petь va snê
BrOxf spetь v' sêni NY spe va s'nê Lab₂ spet' va sni Pt

³¹⁷ sim'] sêmь Nov Pt Modr imь Berl Roč Brib Vb₂ Hrv im' Lab₁ NY

³¹⁸ sim' g(ospod)i] i v'se dob'ro t'vorečee n(a)mь · i v'se vêr'nie h(r̥st)ьêni Vb₁ i vse d(o)bro tvor'čee n(a)mь
· i vse v(ê)rnje krst'êni Metr

³¹⁹ vsêm] v'simь BrOxf vsimь Hrv

³²⁰ počivaûcem'] počivaûcimь Nov Kop Berl Vat₈ Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ N Hrv Par Pt Modr počivaûcim' NY

³²¹ i vsêm v h(r̥st)ê počivaûcem' ·] i v'se v h(r̥st)ê počivaûčee Vb₁ i vse v h(r̥st)ê počivaûčee Metr

³²² mêsto] mesto N

³²³ svêto] s(vê)tlosti Berl Roč Brib Vb₂ praec. i Vat₈ Vb₁ Metr BrOxf Hrv Par s(vê)tl(o)sti NY

³²⁴ dasi] daši Nov Hrv Pt Modr podasi Vat₈ *add.* imь Vb₁ Metr Vb₂ podasi imь Oxf₂ d(a)ši Segn

³²⁵ m(o)l(im) te] om. Kop *add.* g(ospod)i Hrv

³²⁶ am(e)n'] om. Kop

³²⁷ têmežde h(r̥sto)mь g(ospode)mь n(a)š(i)m am(e)n' ·] têmežde h(r̥sto)mь Berl t(ê)m(žde) Lab₁ t(ê)
m(žde) Roč têmežde Vat₈ tême Brib têmežde h(r̥sto)mь g(ospode)mь Oxf₂ tême h(r̥sto)mь Metr tême BrOxf
t(ê)mь h(r̥sto)mь Vb₂ t(ê)m h(r̥sto)mь NY tême Lab₂ tem' N tim'e h(r̥sto)mь g(ospode)mь n(a)š(i)m am(e)
nь · Hrv têmežd(e) Par tême h(r̥sto)mь g(ospode)mь n(a)š(i)mь amenь Segn

³²⁸ že ubo] ûre Hrv

³²⁹ grêšnikom'] grêšnikomь Lab₂ grišnikomь Hrv

³³⁰ i rabinam] om. Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ NY Hrv Pt Modr Segn

³³¹ množstvo] množastvo Kop Roč Lab₁ Lab₂ Hrv m'nožastvo Berl Vat₈ Vb₁ BrOxf množstvo NY Par

³³² čedrot'] milosti Nov Berl Lab₁ Brib Vb₂ m(i)l(o)sti Roč BrOxf NY Hrv Pt Modr Segn

³³³ upvaûcem'] upvaûcimь Nov Berl Roč Lab₁ Vat₈ Brib BrOxf Vb₂ Lab₂ Pt Modr up'vaûčihь Vb₁ ufaûčihь
Metr upvaûče NY upvaûčihь Hrv ufaûčimь Segn

³³⁴ eteru] etêru Vb₁

³³⁵ sdruženie] združenie Kop Berl Roč Lab₁ Vat₈ Vb₁ Oxf₂ Metr BrOxf NY Lab₂ N Hrv

³³⁶ i sdruženie dati račiši] om. Segn

li³³⁷ i m(u)č(eni)ki³³⁸ · Sь³³⁹ iv(a)nom' · St(è)panom'³⁴⁰ · Matiù³⁴¹ · Varnavu³⁴² · Agnatom'³⁴³
Aleksandrom'³⁴⁴ Marčelinom'³⁴⁵ Petrom' · Peličitoù³⁴⁶ · Perpetoù · Agatoù³⁴⁷ · Lucieù³⁴⁸ ·

Cecelieù³⁴⁹ · Nastasieù³⁵⁰ · I s'³⁵¹ vsèmi³⁵² s(ve)timi tvoimi meù³⁵³ kihь nasь
sdružbu³⁵⁴ ne mnèniè³⁵⁵ dostoèniè³⁵⁶ na pomilovanie³⁵⁷ molim'³⁵⁸ è^{167c} dritelù pripusti³⁵⁹
· h(rьsto)mь³⁶⁰ g(ospode)mь n(a)šimь · amenь³⁶¹ ·³⁶²

Imže³⁶³ vsa siè g(ospod)i vsьgda³⁶⁴ dobra tvoriši · s(ve)+tiši · ži+viši³⁶⁵ ·
bl(agoslo)+viši³⁶⁶ · i podaeši³⁶⁷ namь ·

³³⁷ sь tvoimi s(ve)timi ap(usto)li] sa s(ve)timi ap(usto)li tvoimi Kop

³³⁸ m(u)č(eni)ki] m(u)č(e)n(i)ci Kop Berl m(u)č(eni)kь Modr

³³⁹ sь] sa Kop Vb₁ Oxf₂ Metr BrOxf Vb₂ Lab₂ Modr Segn s' N

³⁴⁰ st(è)panom'] stip(a)nomь Berl stipanomь Vat₈ stapanomь Oxf₂ s'tip(a)nom' BrOxf

³⁴¹ matiù] matèù Kop Hrv matèemь Berl Roč Vat₈ Brib matiemь Vb₁ Oxf₂ Metr m(a)tèemь Vb₂ m(a)tiemь

NY

³⁴² varnavu] bar'nabu Nov Lab₁ Hrv bar'nabomь Berl Roč Vb₁ barnaboù Vat₈ NY brnabomь Brib barnabu
Oxf₂ BrOxf Par Modr b(a)rn(a)bu Kop Metr barnabomь Vb₂ vr'nabu Lab₂ brnabu Pt Segn

³⁴³ agnatom'] ig'naciemь Berl ignaciemь Roč Vat₈ Brib Vb₂ agnaciemь Oxf₂ Segn ignaciem' NY agnatotomь
(sic!) Lab₂

³⁴⁴ aleksandrom'] alèksandromь Kop Berl Roč Lab₁ alèk'san'dromь Vb₁

³⁴⁵ marčelinom'] mar'celinomь Berl Roč marcelinomь Lab₂

³⁴⁶ peličitoù] pelecitoù Nov BrOxf Pt Modr pelicitoù Kop Berl Roč Vat₈ Brib Oxf₂ Vb₂ Segn pelecieù N
pelečitoù Par

³⁴⁷ agatoù] *add.* fumieù Hrv

³⁴⁸ lucieù] *add.* agnieù Nov Kop Roč Lab₁ Vat₈ Oxf₂ Metr Vb₂ NY N Hrv Par Pt Modr *add.* ag'nieù Berl Brib
Vb₁ BrOxf Segn

³⁴⁹ cecelieù] *add.* fumieù · Vb₁ Metr Par pecelieù (sic!) Hrv

³⁵⁰ nastasieù] anas'tasieù Berl Vat₈ BrOxf anastasieù Nov Kop Roč Brib Oxf Vb₂ NY Hrv Pt Modr Segn
anas'tasieù Lab₁

³⁵¹ s'] sa Nov Kop Oxf₂ BrOxf Vb₂ Lab₂ N Hrv Pt Modr Segn *om.* Lab₁ NY

³⁵² vsèmi] vsimi Nov Lab₂ Hrv Pt Modr Segn v'simi Berl

³⁵³ meù] mejù Nov NY mèù Kop meždù Roč Brib Par

³⁵⁴ sdružbu] združbu Nov Kop Berl Roč Lab₁ Brib Oxf Metr BrOxf NY N Hrv Pt Modr Segn

³⁵⁵ ne mnèniè] ne mnènie Nov Par Pt Modr Segn ne mnèniemь Kop Roč Lab₁ Vat₈ Brib Oxf Vb₂ NY ne
m'nèniemь Berl Vb₁ Metr ne m'nenie BrOxf ne mnenie Hrv

³⁵⁶ dostoèniè] dostoino Kop dostoè Brib *om.* Lab₂

³⁵⁷ na pomilovanie] na p(o)m(i)lovani Nov Roč Brib Vb₂ NY Pt p(o)m(i)lovanie Kop nь p(o)m(i)lov(a)ni Berl
Vat₈ na pomilovani Oxf₂ na p(o)m(i)lovanie BrOxf na pom(i)lovani Hrv Modr Segn

³⁵⁸ molim'] m(o)l(i)mo Hrv

³⁵⁹ pripusti] pristupi Hrv

³⁶⁰ h(rьsto)mь] *praec.* s' Vb₁ h h(rьsto)mь (sic!) Metr

³⁶¹ amenь] *om.* Lab₁ Segn

³⁶² h(rьsto)mь g(ospode)mь n(a)šimь · amenь ·] h(rьsto)mь · Berl Brib Vb₂ h(rьsto)mь g(ospode)mь Kop
Roč Vat₈ *om.* Oxf₂ h(rьsto)mь g(ospode)mь n(a)šimь Lab₂ h(rьsto)m' N tèmzde Par

³⁶³ Imže] kimь Hrv Imže Par

³⁶⁴ vsьgda] vsagda Nov Kop Roč Lab₁ Oxf₂ Vb₂ Lab₂ N Hrv Segn v'sag'da Berl

³⁶⁵ · ži+viši] *om.* Kop

³⁶⁶ bl(agoslo)+viši] *praec.* i Lab₂

³⁶⁷ podaeši] podaši Nov Berl Metr Hrv Pt Modr Segn podasi Kop Roč Vat₈ Brib Oxf₂ BrOxf Vb₂ Lab₂ N

T+êm'³⁶⁸ i s + tēm' i v + tom' est' tebē³⁶⁹ b(og)u o(t)cu vs(e)mogučumu³⁷⁰ · v'
edin'stvē³⁷¹ d(u)ha s(ve)ta³⁷² · v+sbka³⁷³ čast'³⁷⁴ i + sl(a)va · v³⁷⁵ vse v(ē)k³⁷⁶ am(e)
n³⁷⁷

3. Latinski tekst

Te igitur, clementissime Pater, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, supplices rogamus, ac petimus, uti accepta habeas, et benedicas, haec dona, haec munera, haec sancta sacrificia illibata, in primis quae tibi offerimus pro Ecclesia tua sancta catholica: quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris toto orbe terrarum: una cum famulo tuo Papa nostro N et Antistite nostro N. et omnibus orthodoxis, atque catholicae et apostolicae fidei cultoribus.

Memento, Domine famulorum famularumque tuarum N. et N. et omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est, et nota devotio, pro quibus tibi offerimus: vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis, pro se, suisque omnibus: pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis suae: tibi que reddunt vota sua aeterno Deo, vivo et vero.

Communicantes, et memoriam venerantes, in primis gloriosae semper Virginis Mariae, Genitricis Dei et Domini nostri Jesu Christi: sed et beatorum Apostolorum ac Martyrum tuorum, Petri et Pauli, Andreae, Jacobi, Joannis, Thomae, Jacobi, Philippi, Bartholomaei, Mathaei, Simonis et Thaddaei: Lini, Cleti, Clementis, Xysti, Cornelli, Cypriani, Laurentii, Chrysogoni, Joannis et Pauli, Cosmae et Damiani: et omnium Sanctorum tuorum; quorum meritis precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tuae muniamur auxilio. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed et cunctae familiae tuae, quaesumus, Domine, ut placatus accipias: diesque nostros in tua pace disponas, atque ab aeterna damnatione nos eripi, et in electorum tuorum jubeas grege numerari. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quaesumus, benedictam, adscriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris: ut nobis Corpus, et Sanguis fiat dilectissimi Filii tui, Domini nostri Jesu Christi.

³⁶⁸ **T**+êm'] темь+ N

³⁶⁹ tebē] tebi Vat₈

³⁷⁰ vs(e)mogučumu] vsemogučemu Kop Segn v's(e)m(o)gučemu Vb₁ vs(e)m(o)gučemu Vb₂

³⁷¹ edin'stvē] edinastvê Pt Modr Segn

³⁷² s(ve)ta] svêta Brib

³⁷³ v+sbka] vsaka Nov Kop Lab₁ Brib Vb₂ Lab₂ Hrv Par Pt Segn v'saka Berl Roč Vat₈ Vb₁ vs'ka Metr

³⁷⁴ čast'] čьstь Par

³⁷⁵ v³⁷⁵] va Vb₁ Oxf₂ Lab₂ Hrv Modr Segn

³⁷⁶ v(ē)k³⁷⁶] veki veki Lab₂

³⁷⁷ h(ръsto)мь g(ospode)мь n(a)šimь · amenь · Imže vsa siê ... v³⁷⁵ vse v(ē)k³⁷⁶ am(e)n³⁷⁷ ·] deest. NY

Qui pridie quam pateretur, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas, et elevatis oculis in caelum ad te Deum Patrem suum omnipotentem, tibi gratias agens, benedixit, fregit, deditque discipulis suis, dicens: Accipite et manducate ex hoc omnes. HOC EST ENIM CORPUS MEUM.

Simili modo postquam coenatum est, accipiens et hunc praeclarum Calicem in sanctas ac venerabiles manus suas: item, tibi gratias agens, benedixit, deditque discipulis suis, dicens: Accipite et bibite ex eo omnes HIC EST ENIM CALIX SANGUINIS MEI, NOVI ET AETERNI TESTAMENTI: MYSTERIUM FIDEI: QUI PRO VOBIS ET PRO MULTIS EFFUNDETUR IN REMISSIONEM PECCATORUM. Haec quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis.

Unde et memores, Domine, nos servi tui, sed et plebs tua sancta, ejusdem Christi Filii tui Domini nostri tam beatae passionis, nec non et ab inferis resurrectionis, sed et in caelos gloriosae ascensionis: offerimus praeclarae majestati tuae de tuis donis ac datis, hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, Panem sanctum vitae aeternae, et Calicem salutis perpetuae.

Supra quae propitio ac sereno vultu respicere digneris: et accepta habere, sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui justi Abel, et sacrificium Patriarchae nostri Abrahae: et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam.

Supplices te rogamus, omnipotens Deus: jube haec perferri per manus sancti Angeli tui in sublime altare tuum, in conspectu divinae majestatis tuae: ut quotquot, ex hac altaris participatione sacrosanctum Filii tui, Corpus, et Sanguinem sumpsesimus, omni benedictione caelesti et gratia repleamur. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

Memento etiam, Domine, famulorum, famularumque tuarum N. et N. qui nos praecesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis.

Ipsis, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus, locum refrigerii, lucis et pacis, ut indulgeas deprecamur. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

Nobis quoque peccatoribus famulis tuis, de multitudine miserationum tuarum sperantibus, partem aliquam, et societatem donare digneris, cum tuis sanctis Apostolis et Martyribus: cum Joanne, Stephano, Matthia, Barnaba, Ignatio, Alexandro, Marcellino, Petro, Felicitate, Perpetua, Agatha, Lucia, Agnete, Caecilia, Anastasia, et omnibus Sanctis tuis: intra quorum nos consortium, non aestimator meriti, sed veniae, quaesumus, largitor admitte. Per Christum Dominum nostrum.

Per quem haec omnia, Domine, semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedicis et praestas nobis.

Per ipsum, et cum ipso et in ipso, est tibi Deo Patri omnipotenti, in unitate Spiritus Sancti, omnis honor et gloria per omnia saecula saeculorum. Amen.

SUMMARY

Milan Mihaljević

THE LANGUAGE OF THE CANON OF THE MASS IN KOŽIČIĆ'S *MISAL HRUACKI*

The author compares the canon of the mass in Kožičić's *Misal hruacki* from 1531 with the same text in all other Croatian-Glagolitic missals. Even in that text, which is the least of all subject to change, lexical and textual differences between Kožičić's missal and other missals are greater than the differences between any other two missals. This confirms that Kožičić has revised this part of the missal so radically that it is almost possible to speak about a new translation, and not only about a redaction. The canon of *Misal hruacki* clearly testifies that Kožičić has Croatized the Church Slavonic text. In many places he has also corrected the older translation and adjusted it to the Latin original. However, a relatively large number of departures from the Latin text, as well as the preservation of many Church Slavonic elements in the text, testify that he did not work mechanically and that his main aim was not to Croatise the text as much as possible or to adjust it to the Latin text as fatefully as possible, but that he acted by design, with a well-thought-out conception of literary (Croatian Church Slavonic) language.

Key words: *Church Slavonic language; Croatian-Glagolitic missals; the canon of the mass; Šimun Kožičić Benja; Misal hruacki*